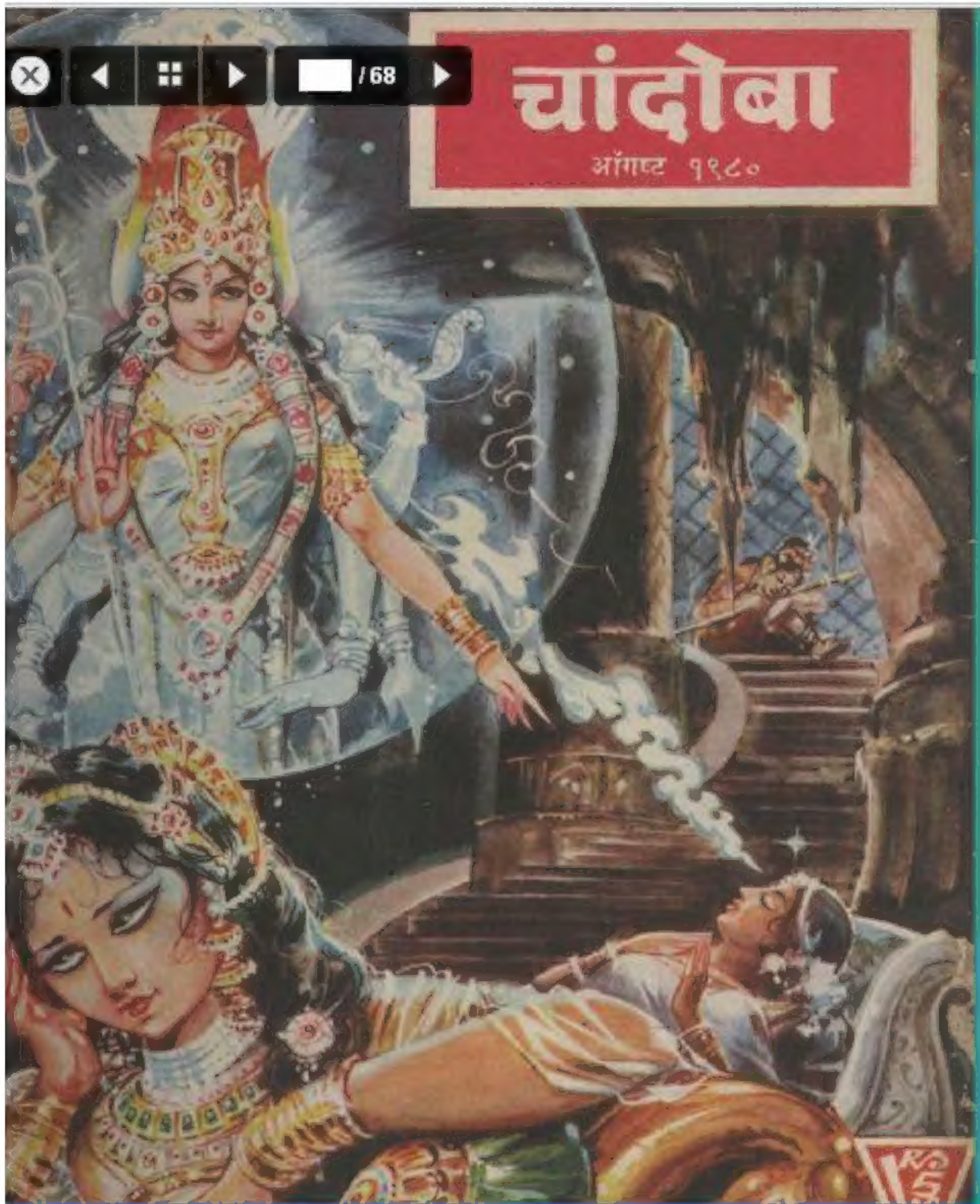
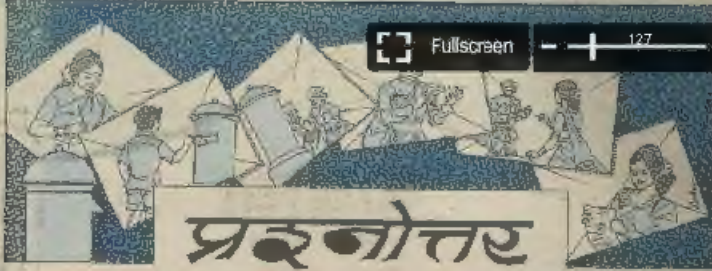

चांदोबा

ऑगस्ट १९८०

प्रश्नोत्तर

प्री. दुर्गाप्रसाद

प्र. : मन सर्वदा भूत व भविष्यकाळातील गोष्टींचाच विचार करते, त्यावेळी ते चालू काळातील गोष्टींचा विचार कां करीत नाही ?

उ. : भूत व भविष्य यांची ओळख कोणासाठी होऊ शकते, परंतु चालू काळाची व्याख्या करणे कठीण आहे. संदर्भांनुसार त्याचे स्वरूप बदलते. 'हे वर्ष', 'हा दिवस' (मास) हे 'शतमान' इत्यादी शब्दांचा व्यापक प्रयोग करतो. तेव्हा त्यांना व्यापक अनुक्रमे, 'एकवर्ष', 'एक दिवस' आणि 'एक शतमान' यांना चालू काळ म्हणजे वर्तमानच मानतो. तसेच आपण जेव्हा 'आधुनिक युगात' शब्दाचा प्रयोग करतो तेव्हा ते पुढे भूतकाळ नसते किंवा भविष्य काळाही नसते म्हणजे ते युग चालू काळ म्हणजे वर्तमानच असते.

सर्वाज्ञानिक दृष्ट्या विचार केला तर आपल्याला शंका येते की चालू किंवा वर्तमान असा काही असतो का ? आयातणाऱ्या वर्तमान भूतकाळात जात असतो आणि भविष्यकाळ वर्तमानकाळात येत असतो कोणत्याही एका विशिष्ट क्षणाचा बाबतून प्रश्न हा 'वर्तमान' काळ असे सांगता येत नाही. म्हणून आपले लक्ष जेव्हा विशिष्ट काळाबद्दीवर असते तेव्हा पुढा तो वर्तमान असतो. आपल्या घनात विशिष्ट काळाबद्दीत ही अनुभव येतो त्याला व्यापक वर्तमान मानू या. अनुभव पूर्ण होताच तो भूतकाळात प्रवेश करतो. उदाहरणार्थ आपण एखादी गोष्ट वाचतो किंवा नष्टक पाहतो किंवा गाणे ऐकतो ते 'हा हा' म्हणून वर्तमानकाळातून भूतकाळात जाते.

मनाला हा जो अनुभव होतो ज्ञानद्विवाहारा आणि कार्यद्विवाहारा होतो. हा अनुभव मूल किंवा भविष्य काळात वापर होणे शक्य नाही. वास्तव वाचणे सर्व व्युत्पन्न वर्तमानकाळातून घडणेत. याने सर्वदा अनुभवांचाच विचार करते म्हणून जो अनुभव प्राप्त केला जातो त्याची प्राप्त होतं वेळी त्याच्या संवेदी विचार करणे शक्य नसते. उदाहरणार्थ एखाद्या गाण्यात आपल्याला एखादी गोष्ट आवडली, गिनेपात कोणाच्या अभिनयात दोष नजरेस आला, किंवा एखाद्या कवितेवला विशिष्ट श्लोक असलेला शब्द आवडला तर ते अनुभव सात्यातसरच आपल्याला कळते. जाता भविष्य काळाची गोष्ट निराळी आहे. भूतकाळासारखी नाही. कारण भविष्यकाळातल्या गोष्टी काळानिश्च असतात. कल्पनामुढा पूर्वीच्या अनुभवांवरून आधारलेल्या असतात. अनुभवानिश्चय विचार करणेच शक्य नाही.

अघटित अनपेक्षित

[८४]

मांजरामुळे शिवायला मरण कसे आले ही गोष्ट सांगून कावळा हरणाला म्हणाला— "म्हणून जाल, कुळगोत्र व स्वभाववृत्ती कळत्याशिवाय भनोळवी व्यावृत्तीस जवळ करणे धोक्याचे असते."

ते ऐकून कोव्हा सांगण्या. तो खचटून जाऊन म्हणाला— "बरं तर तू हे सांग, सर्वात प्रथम तुझी व हरणाची मैत्री झाली तेव्हा तुला हरणाचे कुळगोत्र व स्वभावाची माहिती होती वाटते ? तरी तुमचे दोघाचे परस्परारचे प्रेम नित्य वाढतच गेले आहे म्हणून मी म्हणतो तू संकुचित वृत्तीचा आहेस अशाच माणसांच्या मनांत असण्या गोष्टीची शकाकुशका येत राहते."

तेव्हा तुला हरणाचे कुळगोत्र व स्वभावाची माहिती होती वाटते ? तरी तुमचे दोघाचे परस्परारचे प्रेम नित्य वाढतच गेले आहे म्हणून मी म्हणतो तू संकुचित वृत्तीचा आहेस अशाच माणसांच्या मनांत असण्या गोष्टीची शकाकुशका येत राहते."

तेव्हा तुला हरणाचे कुळगोत्र व स्वभावाची माहिती होती वाटते ? तरी तुमचे दोघाचे परस्परारचे प्रेम नित्य वाढतच गेले आहे म्हणून मी म्हणतो तू संकुचित वृत्तीचा आहेस अशाच माणसांच्या मनांत असण्या गोष्टीची शकाकुशका येत राहते."

ज्या विद्वान पंडित नसतात तेथे मूर्खांचीच जाबगण होती जेथे माठमाठ वृद्ध नसतात तेथेच बसलेला पातळ म्हणाला— "मित्रा, या

पंचतंत्र

अंगलाच्या एका कोपऱ्यात पीक कापायला वगार बसलेले एक शेत होते. पी दासवितो तुला ते शेत!" हरण कोल्हाच्या बरोबर त्या शेतात गेले. त्या दिवसापासून हरण बरोबर त्या शेतात बराचला वाड लागले. शेताच्या मालकाने हरणाला घरण्यासाठी शेतात एक वाळे टाकून ठेवले. हरण त्या वाळ्यात सापडले.

"या संकटातून आपल्याला मित्राशिवाय आपली कोण बाबविणार?" हरणाला वाटले.

दलक्यात कोल्हा त्या बाबुला आला. हरणाला जाळ्यात सापडलेले पाहून तो विचार करू लागला—"छान डाव साधला. शेतकरी याला ठार करून याचे कातडे

काढून घेईल व आपल्याला याचे पोटभर मांस खायला मिळेल."

कोल्हाला पाहून हरणाला आनंद आला व ते म्हणाले—"मित्रा, तू आपल्या अण-कुचीवार मुळपांनी हे जाळ तोंडून मला सोडव. संकटसमयी मित्राची युद्धसमयी शोध्याची, कर्ज परत करते वेळी विव्वास-पात्रतेची. दारिद्र्यात पत्नीची आणि दुःखात बंधूमित्राची पारख होते. दुष्काळात, अराजक असेल तेव्हा आणि राजदरबारी आणि समयागत जी बरोबर राहतो तोच खरा मित्र किंवा बांधव होय! (राजद्वारे स्मरणेच यः वच्छति स बांधवः)."

कोल्हाने जाळ्याकडे पाहिले आणि विचार केला—"या जाळ्याचे धागे बळकट

आहेत. हरण विसटून जाणे शक्य नाही." मंतर हरणाला म्हणाला—"मित्रा, हे जाळे भोंतड्यांच्या धाग्याचे आहे. आज आहे रविवार. अशा पवित्र दिवशी प्राण्यांच्या शिरा भोंतड्यांनी विणलेले हे जाळे कसे रे तोडायचे? सर्व जगाला प्रकाश व सम्यता देणाऱ्या सूर्याच्या नावाने हा पवित्र दिवस ओळखला जातो, फक्त आज मी तुझ्या इच्छे-प्रमाणे काही करू शकणार नाही. म्हणून तू अन्यथा मानू नकोस. उद्यास काळी येऊन मी तुझ्या इच्छेप्रमाणे जाळे तोडून तुला सोड-वीन." असे सांगून कोल्हा एका झाडीत शिरून लपून बसला. शेताचा मालक केव्हा येतो आणि हरणाला मारून त्याचे कातडे केव्हा काढून घेतो हे पहात कोल्हा टपून बसला.

संध्याकाळपर्यंत हरण परतले नाही तेव्हा कावळ्याने त्याचा शोध काढायला सुरवात केली. संध्याकाळी त्याला जाळ्यात सापडलेले हरण दिसले.

कावळ्याने विचारले—"मित्रा, हे काय रे?"

"मी तुझा सल्ला ऐकला नाही, त्याच फळ भोगतो आहे! हिरवी मित्राचा सल्ला जी मानीत नाही त्याला दुःख सहन करावे लागते. त्याची दशा पाहून सवूला आनंद होतो." हरण म्हणाले.

कावळ्याने विचारले—"तो मित्रब्रवीही कोठे आहे?"

"माझ मांस मिळेल या आशेने झाडीत लपून बसला आहे!" हरण म्हणाले.

"मी तुला पहिल्यानेच बजावून सांगितले होते की दुष्ट लोकांवर विश्वास करू नये. सज्जनांचा दुष्ट लोकांमुळे कष्ट सहन करावे लागतात. समोर पाहू बोलून आहून आपल्या मायाला लागी नमीन कणणारे 'पयोमुख विवकुंभ' असतात. तोंडाखालून दूध दिसते, परंतु असले कासंडी विषाचीच." थसे म्हणत कावळ्याने दीर्घश्वास बोटला व म्हणाला-"कुष्ट कोल्हा! तू हे नीच काम करायचे ठरविले आहेस का? तुझ्या वर भरवसा ठेवून की तू संकटसमयी मदत करशील तू मित्रांशी दगा केलास तर तुझी कीर्ती वाढेल का? हे मृगते तू अशा विश्वास घातक्यांचे ओले किती दिवस वाहणार? दुष्टांशी मैत्री कधी करू नये. विश्वासघातकी मित्र कोळशासारखा आहे. नळत असतांना हात भाजतो व खंड असतांना हात काढा करतो. परंतु कोल्हाची नुसती निंदा करून तरी काय उपयोग? दुष्ट माणूस पहिल्याने पाय धरतो तंतर गोडगोड

बोलून गळा कापतो. त्याच्या जिभवर अमृत असते, पण पोटात विष अगळे. मित्रा, ऐक! उजाडतांच शेतकरी येईल. मी तुझे रक्षण करू बावणार नाही. परंतु शेतकऱ्याला दुकून येताना पाहून तुला सावध करण्यासाठी ओरडेंत. तू मेल्या-सारखा पडून रहा. मी पुन्हा ओरडलो की तारविशी जळून पळ काड."

उजाडतांच शेतकरी आपला सोटा घेऊन आला. त्याला दुकूनच पाहून कावळा ओरडू लागला. हरण मेल्याचे हांग करून पडून राहिले. शेतकरी म्हणाला-"बरं झाले, तू तर स्वतःच मरून पडलं आहेस!" असे म्हणत शेतकरी जाळे गुंडाळू लागला. हरण जाळ्या बाहेर आल्याचे दिसतांच कावळा ओरडला हरणाने उडून धूम ठोकली. ते कोल्हा होता त्याच झाडीत पडाले. शेतकऱ्याने धिडून हरणावर आपला सोटा फेकला. सोटा हरणाच्या वर लागला नाहीच. कोल्हाच्या लागला व तो तत्काळ जागच्या जागी मरण पावला.

[२]

[कुडालिती द्वीपाचा राजा कीर्तीश्या भुक्ते कर कर्मा करू लागला आणि त्याने कर दत्तके कमी केले की राज्याचा खर्चिताचे रिकामा होऊ लागला. सेनापतीच्या सल्लोपाप्रमाणे इतर राज्यांवर स्वात्ता करून वन लुटून आणण्याच्या हेतूने बारमार निघाले. त्याच वेळी दक्षिण दिशेला आकाशात एक धूमकेतू दिसला. पुढे...]

कुडालिती द्वीपावरचे सैन्य अज्ञात कसून समुद्राकडे पहात होता. त्याची नजर दक्षिणे- निघाले आणि खोल समुद्रात पोचले. त्यावेळी समुद्र शांत गंभीर होता आणि वारामुद्धा अनुकूलच होता. समुद्राकडे पहात असतांनाच सैनिकांना मोहिमेवर निघाल्याचा आनंद व उत्साह वाटत होता. परंतु सेनापती समरसेन मागे आल्या जहाजात जाव झाले गेले. चडूकडे अंधार पसरू चिंतित बसल्यासारखा दिसत होता. तो एका उंच जागी सधुन आकाशाकडे व

समुद्राकडे पहात होता. त्याची नजर दक्षिणे- कडील आकाशात जमकत असलेल्या शेंडे- नक्षत्रावर झळलेली होती. समरसेन शेंडेनक्षत्राकडे पहात असतांनाच आकाशात काळे दग धोंघावत होते आणि पापण्या लवण्याच्या आत शेंडेनक्षत्र त्याच्या जाड झालेले गेले. चडूकडे अंधार पसरू लागला. समुद्र उमळू लागला आणि लाटांचे तांडव नृत्य पाहून सैनिकांना कांपरे भरले.

समरसेन आज निरपेक्षपणे ते भयंकर दृश्य पहात बसला होता. लितकपात जहाजांच्या कप्तान जवळ येऊन म्हणाला—
“सेनापती आपले सैनिक घाबरून गेले आहेत. त्यांच्यापैकी काहीजण ‘किताब्या-कडे परतू या!’ असेही म्हणत आहेत.”
समरसेन बसल्या जागीवरून उठला व त्याने एका मुन्हा आकाशाकडे व उगाच्या गडगडाटाकडे आणि पर्वताकृती लाटांकडे पाहिले. नंतर कप्तानाकडे बघून म्हणाला—
“बुडकिली देवीची कसबा अगेल उर सर्व काही थोड्याच वेळाने स्थिरस्थावर होईल. तुम्ही जाऊन सैनिकांना समजावून सांगा की त्यांचे नेतृत्व करणाऱ्या सेनापतीला

कधी पराभव मिळालेला नाही. सैनिकांना मिथ्याचे काहीच कारण नाही.”

त्यानंतर पाच तास उकटला तरी वाती-चरणात काही बदल झाला नाही. समुद्राच्या लाटा आणखी मोठमोठ्या होत होत्या आणि समुद्र बुसळून निघत होता. सर्व आकाश काळ्या ढगांनी व्याप्त झाले होते आणि आत सर तुफानी वारेमुढा सुरू झाले.

सैनिकांच्या छातीत धडधड होऊ लागली. तुफानी वाऱ्यामुळे सर्वे जहाजे विघातून झाल्यासारखी वाट फुटले तिकडे वाहू लागली. अशा परिस्थितीत सर्व सैनिक जहाजात जी पाया स्वरक्षणाला प्रत्येकास सोयीची वाटली त्या जागी उभे राहून देवाचा धावा करू लागले.

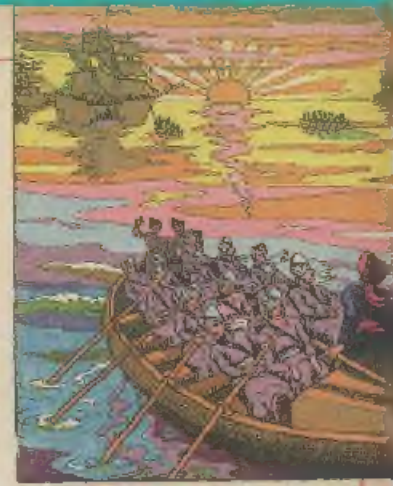
रात्र वाढत गेली तसातसा तुफानी वारा वाढतच गेला. सगळी व तांडेळ कोणालाही जहाजाला जावरणे शक्य नव्हते आणि जहाजे एकमेकावर आदळू लागली. पाहतापाहता कित्येक जहाजांचा चकलाचूर झाला. समरसेन ज्या जहाजावर होते ते एक जहाज मोठे होते व बळकटही होते. तेवढे एकच ताटांवर तरंगत राहिले व फुटले नाही. किती जहाजे बुडाली, किती सैनिक बुडाले व किती किताब्यावर वाहत गेले, कळणे शक्यच नव्हते. सुपारेचावुर्षी

ते कळायला काही मार्ग नव्हता. समरसेन त्याच्या जहाजातल्या कुंडिली देवीच्या मूर्तीसमोर गुठचे टंकून देवीचा धावा करीत होता.

त्यानंतर बऱ्याच वेळाने सूर्योदय झाला. अकस्मात सुरू झालेले तुफान हळूहळू ओसरू लागले. काळे ढग कमीकमी होत चोवटी पार नाहीसे झाले. समरसेन देवीच्या मूर्तीसमोर तसाच बसलेला होता. जहाजा-तले सैनिक धावत त्याच्याकडे आले व म्हणाले—“सेनापती, तुफान शांत झाले आहे. एकदा आपण खाली येऊन पुढे काय करायचे आता केलीत तर बरे होईल.”

समरसेनाला डोक्यावरचे ओझे उतरल्या-सारखे वाटले. तो देवीच्या समोरून उठून उभा राहिला आणि त्याने चडकडे नजर फिरवून एकदा पाहिले. बघ्याहून अधिक जहाजे व गलबते पाण्यात बुडून गेली होती. जवळेली दूरवर पसरली होती.

अध्याह्न अधिक सैनिकांना बलसमाधी मिळाली होती, ही गोष्ट कळायला समर-सेनाला वेळ लागला नाही. जो जहाजे बुडाली नव्हती त्यांना एकत्र करणे हे पहिले कर्तव्य आहे असा विचार करून त्याने आपल्या जहाजाचा मांगर टाकविला. लहानलहान पडावातून सैनिकांना पाठवून दूरदूर विखुर-

लेल्या जहाजांना एकत्र व्हायला निरोप पाठविला. थोड्याच वेळाने सर्व जहाजे सेनापतीच्या पुढ तीकेजवळ येऊन पोचली. सैनिक समरसेनासमोर माना खाली करून उभे राहिले. त्यांच्यापैकी प्रत्येक देवाचीच्या तुफानामुळे हाल झाले होते आणि देवाच्या रूपानेच प्राण वाचले होते.

सैनिकांची सोबे पाहूनच परित्यक्ती किती भयंकर आहे याची कल्पना समर-सेनाला झाली. रात्रीच्या अनुभवामुळे समुद्राच्या नावानेच सैनिकांच्या अंगावर शहारे उभे रहात होते. म्हणून आणखी काही काळ समुद्रावरच घालवावे लागणार हा विचारच सैनिकांच्या मनाला शिवत

नव्हता. समरसेनेने सैनिकांपैकी एकाला हाक बाळून शिडाच्या बांडीवर चढून कोठे जमीन दिसते का पाहून नागायला सांगितले.

त्याप्रमाणे तो सैनिक शिडाच्या बांडीवर चढून गेला. सर्वचि डोळे त्याच्यावर होते. त्या सैनिकाने चढकडे लक्षपूर्वक दूरवर त्वर वात होती तेथेपर्यंत पाहिले व म्हणाला-“जवळपास कांठेही जमीन दिसत नाही. परंतु पूर्वेकडे पुष्कळ दूर पक्षी उडत असल्यासारखे वाटत आहे.”

ते ऐकतांच समरसेनेने जयघोष केला-“कुंडलिनी महादेवी की जय!” त्याच्या पाठोपाठ सर्व सैनिकांसुद्धा कुंडलिनी महादेवीचा जयघोष केला.

सेनापतीच्या आज्ञेप्रमाणे पक्षी उडतांना दिसले त्या दिशेला सर्व युद्धनौका निघाल्या. शिडाच्या बांडीवर चढलेला सैनिक बांडीच्या टोकापासून घसून राहिला व युद्धनौकांना वाट दाखवू लागला. काही वेळाने दुसरे झाली आणि तिसरे परित्येकडे उतरू लागला. परंतु जमिनीचे चिन्हच कोठे दिसत नव्हते. म्हणून सैनिकांच्या मनांत निराशा वाढू लागल्यासारखे झाले. सैनिकांपैकी एकजण म्हणाला-“सूर्यास्ताची वेळ होऊ लागली आहे! आतां काळोस पडू लागतला फिलीसा वेळ लागणार?” सर्व सैनिकांत

यवराट वाढू लागली. ‘या महासागराच्या अगदी मधोमध आपण सांपडलो आहो आणि दैव अगणनी कायकाय दाखविणार आहे कोण वाणे’, प्रत्येकाच्या मनात हाच एक विचार होता.

इतक्यात शिडाच्या बांडीवरचा सैनिक मोठ्याने ओरडून म्हणाला-“ती पहा, जमीन, जमीन! अगदी जवळच दिसते आहे!” ते ऐकून सैनिकांना जो आनंद झाला तो एवढा तेवढा नव्हता.

सर्व युद्धनौका जमीन विसली त्या बाबूला वेगाने जात होत्या. त्या वेळी सूर्यास्त झाला. काही वेळाने सर्व युद्धनौका कोणत्यातरी जमिनीच्या तुकड्याला जाऊन टेकल्या. थोडे लक्षपूर्वक पाहल्यावर कळले की एक बेट होते. जहाजांतून उडणार टाकून जमिनीवर पाऊल टाकण्याची प्रत्येक सैनिकाला चाई झाली होती. परंतु समरसेनेने आज्ञा केली-“माझा आज्ञेशिवाय कोणी जमिनीवर उतरू नये!”

ते ज्या जागी पोचले होते ते समुद्रातले एक फार नयंकर असे मोठे डोंप होते. त्या बेटावरचे डोंगर समुद्रास दूरवर फिरल्यासारखे दिसत होते. त्या डोंगरावर मोठमोठी संज्ञ झाले होती आणि झाडीत निरनिराळ्या प्रकारची रानटी जनावरे होती. म्हणून अशा बेटावर पाऊल

टाकणे धोक्याचे आहे असे समरसेनाला वाटले.

त्याने आपल्या सैन्याचे कोण काय केले आणि काही निवडक सैनिकांनाच बेटावर पाठवून सर्व माहिती काढून घ्यायला पाठवायचे ठरविले. त्यांनी परिस्थितीचा अभ्यास करून परत येऊन सांगितल्यावर इतरांनी पुढले पाऊल टाकणे श्रेयस्कर होईल, जसे साहजिकच त्याला वाटले.

तरमग बेटावर जाऊन वारकाईने सर्व गोष्टींची चवकशी करून येण्यालायक कोण कोण सैनिक आहेत? अशा अन्वेषणी प्रवेशात जाऊन अश्वगानुसार नागण म्हणजे सोपी गोष्ट नव्हती. साहसी, दूर आणि

हुनार व्यक्तीच ही कामगिरी खोख बघावतील.

बराच विचार केल्यावर समरसेनाला स्वतःच जाणे सर्व प्रकारे श्रेयस्कर वाटले. त्याने आपल्या सैन्यातल्या फक्त सहा जणाना निवडले. हे सहाजण त्याच्याबरोबर जनेक घुड्यांत गेले होते व त्यांच्या शौर्य साहसाची समरसेनाला पूर्ण कल्पना होती. म्हणून त्या सहा जणाना एका सहान पडावात बसवून समरसेने त्या तऱ्या बेटाच्या दिशेने निघाला. थोड्याच वेळात तो पांढऱ बेटाला जाऊन पोचला.

किनाऱ्याचा प्रदेश अगदी निर्जन होता. तेथे मनुष्यवस्ती असल्याचे एकही चिन्ह

दिसत नव्हते. तरी समरसेने निमेषपणे तलवार उपसून बेटावर उतरला व पुढे निघाला. त्याच्या पाठोपाठ ते सहा सैनिकही निघाले. अतुष्य दिसत नसले तरी ते झाडावर किंवा झाडाखवकाआड लपून तोरकमाचीचा उपयोग करतील ही भीती होतीच !

त्याच विचारात गढून गेलेल्या समरसेनाला एकाएकी खबकी भरेल इतकी एक भयंकर गर्जना ऐकू आली. त्या पाठोपाठ एक सैनिक म्हणाला—“सेनापती ! ही गर्जना कोणत्यातरी प्राण्याचीच वाटत आहे, परंतु अश्वी विकृत व भयंकर आवाज आहे हा ! अश्वी गर्जना मी आयुष्यभरात कधी ऐकली नाही !” त्याच्या सर्वांगाला कांपरे भरले होते.

इतर सैनिकांच्या सर्वांगाला श्रम सुटला होता. समरसेनाने सर्वांना थोर दिला आणि पुढे निघाला तेव्हां सर्व त्याच्या पाठोपाठ निघाले. काही वेळ चालत राहल्यावर ते एका दाट झाडीत आले. त्या झाडीच्या मनळ्या एक सरीसर होते. त्याच्या तमोर त्यांनी जे दुष्ट पाहिले ते पाहून सर्व निश्चेष्ट जागच्या जामी खबकले. पाऊल पुढे टाकण्याचे धाडसच झाले नाही.

सरीसरीच्या फाटावर दोन भयंकर व विचित्र प्राण्यांचे दड नालू होते. काही

अंतरावर झाडाखाली उभे राहून इतर काही प्राणी ते दृश्य पहात उभे होते जवळच झाडावर बसून वनसाणसे भयभीत नजरेने ते दृढ पहात होती व आपसात काही खूणा करून परस्परांशी काही बोलतही होती. त्यांच्या हातात दगडाची काही हत्यारे सुद्धा होती.

समरसेन ते दृश्य आश्चर्या अनुयायांना दाखवून म्हणाला—“सरोवरच ही जगावरे विचित्रच दिसत आहेत. झाडावर दिसत आहेत ती माणसे लपूत आणि माकडेही लपूत. पाषाणयुगातली माणसे आपण या युगात पहात आहो. ही दृढ करणारी जगावरे लक्षावधी वर्षांपूर्वीची जगावरे आहेत.”

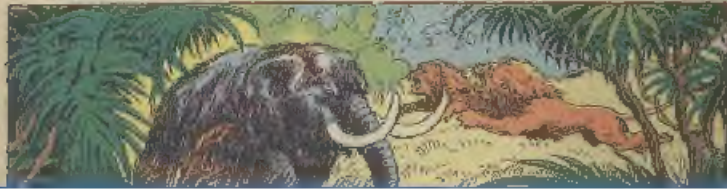
सैनिकांना काय बोलावे हेच सुचेना. अशा या भयंकर जगावर लुटून नेण्यासारखे घन ते काय मिळणार? सर्वांच्या मनात हाच एक प्रश्न होता.

समरसेनाच्या मनातही तीच शंका होती. कुंडलिनी द्वीपावरच्या राज्याचा ओ रिकामा

खजिना होता तो भक्कन काढण्याच्या विचाराने व ती हामी देऊन तो मोहिमेवर निघाला होता. परंतु नशिबाने पाठ फिरविली आणि एकाएकी तुफान आले आणि त्यांच्यावर केवढे मोठे संकट आले. आता देऊन पोचले ते अशा एका भयंकर द्वीपावर. तरमग पुढे काय करायचे?

समरसेनाच्या मनात हे विचार घालून असतां सरोवराच्या काठावर त्या भयंकर प्राण्यांचे परस्परांशी दृढ आपखी भयंकर स्वरूप धारण करू लागले. त्यांच्या भयंकर गर्जना ऐकून दुरून पहात असलेले हत्ती सुद्धा भिऊन दूर पळाले. त्या वेळी हत्तींच्या कळपातून दूर जाण्यास एक वाऱसोर हत्ती झाडाच्या आडून पळत समरसेन व सैनिक होते त्याच वाजूला येऊ लागला.

समरसेनाने आपल्या वेळ न घालविता अनुयायांना सावध केले आणि जवळच्या एका झाडावर चढू लागला. तितक्यांत दोन सिंह गर्जना करीत त्या हत्तीवर उडी मारून चढले. (कमशा)

वास्तव्य

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो सांजवळ गेला प्रेत सांज्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वस्थानाच्या किनारे चालू लागला. तेव्हा प्रेतास बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, मला वाटत होते की राजाला राजनीतीसमोर इतर नीतीच्या गोष्टी सुलभच वाटतात. परंतु राजनैतिक घटनेने भयंकर प्रयोग ओढवला असतानाही काही राजे वास्तव्याला बळी पडतात. त्याचे उदाहरण म्हणजे रविवर्म्याची बागणूक. मी त्याची गोष्ट तुला सांगतो.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रविवर्मा नावाचा राजा एक शूर पराक्रमी राजा होता. त्याने विजयसंजर नावाच्या राजाला युद्ध करून जिंकले आणि त्याचे राज्य काबीज केले. त्या युद्धात विजयसंजर असाभाव्य शौर्य व पराक्रम

दाखवून बघायली पडला. ती दातशी कळताच त्याची राणी जी नुकतीच बाळंतीन झाली होती ती शोकवातां ऐकून त्या धक्क्याने ती तत्काळ मरण पावली. तिचा मुलगा म्हणजे विजयवंशराजा गायीचा वारस एक लहान अर्भक होता, तो अनाथ झाला. परंतु रविचर्म्याला कोणी मुलबाळ नव्हते. म्हणून त्याने त्या मुलाचे नाव विजयवर्मा म्हणून ठेवले आणि स्वतःच्या मुलासारखे त्याला वाढविले.

त्या नंतर थोड्याच दिवसांनी रविचर्म्याला एक मुलगी झाली. सरी रविचर्म्याने विजयवर्म्यावरचे प्रेम व वात्सल्य थोडे देखील कमी झाले नाही. काही लोकांना वाटले की तो मुलगा बाता अनाथ

होणार. परंतु ते छोटे ठरले. रविचर्म्याने विजयवर्म्याला आपल्या स्वतःच्या मुली इतक्याच प्रेमाने व वात्सल्याने वाढविले. रविचर्म्याची मुलगी वयात आली व तिच्या स्वयंवरासाठी राजाने दंडी पिटविली की जांवयाला अर्धे राज्य दिले जाईल.

ते कळल्यावर विजयवर्म्याला कोणत्याही प्रकारचे दुःख किंवा घातक कष्ट झाला नाही. परंतु सेनापती पदावर नुकतीच नेमणूक झालेल्या भूपतीला मात्र फार राग आला. त्याने विजयवर्म्याची मैत्री वाढविली आणि त्याचा एक हितैषी असल्याचे लोंग करून राजाच्या विरुद्ध अनेक गोष्टी सांगून त्याचे कान भरू लागला.

एकदा भूपती विजयवर्म्याला म्हणाला— “राजाने किती प्रेमाचे आणि वात्सल्याचे सोंग केले तरी तू त्याने पाठविला एक मुलगाच तर आहेस! ते तुझे खरे वडील असते तर तुला जे राज्य हुबकाने मिळायला हवे. त्यातले अर्धे राज्य कधी आपल्या जावयाला घावला राजा तयार झाला असता का? वास्तविक हे तुझ्या वडिलांचे आहे. म्हणून तुलाच सर्व राज्य मिळायला हवे. तू थोडे धाडस व धैर्य दाखविलेस तर सर्व राज्य तुलाच मिळेल. त्यासाठी सर्व मदत करायला मी तयार आहे.”

तेव्हा विजयवर्मा भूपतीला म्हणाला— “राजाला जर हे कळले की आपण त्याच्या विरुद्ध एक कट करीत आहो तर तो कट

मोबून तर काढीलच व त्याच बरोबर आपणांला मृत्युवंद देईल.”

“तुला त्यासाठी जिण्याचे मुळीच कारण नाही. आपला कट राजाला कळणार झाली नसती कुणकुण आपल्याला लागली की लगेच आपण चोरवाटेने शेजारचा राजा नरसिंह माझ्याकडे वाज. त्याच्या मदतीने आपण सहजी राजवाडा काबीज करू.”

त्या दिवशी संध्याकाळी राजा रविचर्मा राजांघाताद विहार करीत एक कबूतर त्याच्या खांद्यावर येऊन बसले. कबूतराच्या चौकीतल्या चिट्ठीत मजकूर होता तो असा— “आज राणी मत्स्यराजाच्या बंध्यासाठी कट झालेला आहे. विजयवर्मा राज्य

Full screen

127

22

/ 68

काबीज करण्यासाठी भूपतीची संगमभत करून कट करीत आहे. म्हणून महाराजांनी मावध असावे !”

राजा रविवर्मा तत्काळ अंतःपुरात परतला व त्याने पाहारेकर्यांना सावध केले. राजाचा वध करण्यासाठी तैमल्लेला घारेकरी कैद झाला. भूपती व विजयवर्मांनी राजाचा वध करण्यासाठी त्याला तैमल्ले असल्याचे त्याने कबूल केले.

त्या दिवशी रात्री भूपती विजयवर्मा बरोबर होता. ही बातमी तर कळली. परंतु दोघे राजवाड्यात कोठही नव्हते. त्याच बरोबर या गोष्टीचा पुरावाही मिळाला की दोघे खोर वाटेने पळून गेले

होते. ज्या भुयाराच्या वाटेने दोघे पळून गेले होते त्याचे दुसरे दार जंगलातल्या वेवळात भूतीच्या राठीमागे विघट होते. म्हणून वेवळाच्या नुहकडच्या साडीत काही सैनिकांना मुजपणे ठेवण्यात आले.

त्याच वाटेने विजयवर्मा व भूपती दोघे नरसिंहच्या राज्यात गेले होते. भूपतीने नरसिंहच्या समजावून सांगितले की विजयवर्मा अंतःपुरात बंडखोर म्हणून राहिला तर नरसिंहचे नुकसान होईल. म्हणून त्याला कैद करणे योग्य होईल. नरसिंहने त्या प्रमाणे विजयवर्मांना कैद केले.

त्यानंतर भूपती नरसिंह व एकास निवडक सैनिक घेऊन खोरवाटेने निघाला. अंतःपुरात ही बातमी पोचली की खोरवाटेने येणाऱ्या बंडखोरात विजयवर्मा नाही. भुयाराची दोन्ही वाटे बंद करण्यात आली. बंडखोर त्या खोरवाटेतच जडकाले.

मध्यतरी राजा रविवर्मा ससैन्य नरसिंहच्या राज्यावर चालून गेला. विजयवर्मांना कैदेतून सोडविण्यात आले व त्यांना नरसिंहच्या राज्याचा राजा करण्यात आला.

एक आठवडाभर भुयारात उपाशी राहिलेले बंडखोर दुसरा काही मार्ग समजवून रविवर्माजवळ आण मागायला तयार झाले. भूपती व नरसिंह दोघांना काशीची शिक्षा द्यावयात आली. सैनिक आल्या

राज्यात परतले आणि विजयवर्मांचे अंगरक्षक म्हणून नेमले गेले.

रविवर्मांनी आपल्या मुलीच्या विवाह प्रसंगी तिच्या पतीला अर्धे राज्य दिले आणि उरलेले अर्धे विजयवर्मांना देऊन टाकले.

घेयवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-

“राजा, बंडखोरात भूपतीमुद्धा एक होता म्हणून रविवर्मांनी त्याला काशीची शिक्षा केली. परंतु दुसरा बंडखोर विजयवर्मा असूनही त्याला दंड देणे तर दूरचे त्याला राज्य का दिले ? ही काय राजकीय धाकी ? की हा केवळ वास्तव्यभाव म्हणावयाचा ? या शक्तीचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या शोकाची शोभर शकल होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील.”

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला-“भूपतीने जे बंडाचे निशाण उभे केले होते ते बंड अयशस्वी व्हावे म्हणून मदत करणारी व्यक्ती विजयवर्मांचे होती, यात मला तरी शंका वाटत नाही. राजाकडे कबूतराबरोबर

चिट्ठी पाठविली होती ती विजयवर्मांनाच ! राजाचा वध करण्यासाठी जो कट होता त्यात ती सामील असता तर ते काय त्याला सहजी केव्हाही करता आले असते. त्यासाठी दुसऱ्या व्यक्तीची तेमणूक करण्याची त्याला गरजच नव्हती. पळून जाण्यासाठी भुयाराच्या खोरवाटेचा उपयोग त्याला करता आला असता. घाबरेपण हे स्पष्ट होते की भूपतीला तो मार्ग दाखवून आणि त्या तऱ्हेने खऱ्या शत्रूचा शोध लागावा यासाठीच तर विजयवर्मांनी तसे केले होते. कारण विजयवर्मा सामान्य नागांनी नरसिंहकडे जाऊ शकला असता. खोरवाटेने जाण्याची गरजच नव्हती. या सर्व गोष्टी रविवर्मांनी ओळखल्या. तरी काही शंका जरली असती तर नरसिंह करची तो कैद झाल्यामुळे शंका राहण्याचे कारणच उरले नाही.”

अशातऱ्हेने राजाचे मोन भंग होताच वेताळ प्रेमासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन पुन्हा लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

लबाडो भोवलो

रूप स्वभावानेच घटीब होता. तो गांवकऱ्यांना वडीअडकणीच्या बैठी भक्ष करी म्हणून सर्व स्थाने गुण गाव गावकऱ्यांना पसंत करील असूनही रघुने चार पैसे घाने टाकले आणि लवचकन संसार घाटला त्याने एक सहानुभूती चरबुड्या विकत घेतले.

एकदा एकाएकी रघुच्या घरात चोर तिरले आणि त्याच्या घरात जी थोडी खाजवस्तु आणि पैसाजडका होता कोसून नेता गावकऱ्यांनी बांदा काढून नुकसान भरपाई केली

त्याच गांवात चिंकुशेट नावाने एक व्यापारी रहात असत त्याने काळा बाजार करून खूप पैसे मिळविले होते परंतु रघुला गावकऱ्यांनी सहजी काम करून दिलेले पैसे पाहून तो हेशा करू लागला एके दिवशी राजा स्थाने आपला घरातले सर्व सोने आणि पैसे नेऊन गावाबाहेर एका जमनात ठेवले जमनाहूनचर छाडी बघवून रघु लागला की कोनांनी त्याला लुकाडले त्याच्या बरेच्या कोरीबी बातमी 'हं हं म्हणतो गावघर पसल्ली प्रत्येकाने सहजुमूर्ती दर्जविली परंतु कोणी धाक्या मवतीला आणला नाही कारण त्याने आपल्या आयुष्या घरात कधी कोणाला भेटत केली नव्हती

म्हणून चिंकुशेट नंतर बायकोने समावास्याच्या विषयी राजा पुरून ठेवलेच व धन घेऊन गांव सोडून दुरच्या कोणत्यातरी गावी विधुन कामचे ठरविले तिकडे गावच्या फाटल्याने मनीस गावात एक मोठे देऊळ बांधायचे ठरविले आणि गावा बागायला बुरबात कला पध्दा घेऊन आलेले चिंकुशेटने पुढून ठेवलेले तन निघाले लोक म्हणू लागले त्याने स्वतःचे देऊळ बांधण्या पेशाची तजवीज करून ठेवली होती परंतु चिंकुशेटला त्याच्या लबाडोबद्दल गावानीच शिक्षा भोगायला लागली

हुंड्यासाठी आसवे

सोनूशेट नामक व्यापाऱ्याला चार मुला

होते म्हणून सर्व त्याला भाव्यवान मानत सोनूशेटला पण तसेच वाटत असे

एक योग्य माणूस सोनूशेटकडे येऊन म्हणाला

मी तुमच्या घरातल्या मुलाच्या स्वळामाठी आली आहे माझी मुलगी

मुकुली एक आहे म्हणून मी तुमच्या चिरंजीवांना घाजावई करणार आहे

सोनूशेटला पैशांचा फार लोभ म्हणून त्याने आपल्या व्याहाराकडून हुंड्यासाठी

म्हणून पचवीस हजार रुपये घेतले मुलाचे लग्न करून देऊन त्याला सासऱ्याच्या घरी पाठवून दिले

अशाच तऱ्हेने वीस हजार रुपये हुंडा घेऊन दुसऱ्या मुलाच्या इच्छेवरून त्याचे

लग्न करून दिले

तिसऱ्या मुलाचे लग्न एका श्रीमंत घराण्यातल्या मुलीशी झाले. व्याहाराकडून

सोनूशेटने हुंड्याचे वीस हजार रुपये घेऊन केले. परंतु तिसऱ्या मुलाच्या बायकोने

पतीला सांगून निराळाच संसार घाटला अशा तऱ्हेने एकेक करून त्याचे तिचे

मुलगे त्याच्या हुतातून निसटले. परंतु सोनूशेटला त्याची फिकीर नव्हती कारण

त्याला हुंड्याचे पैसे खूप मिळाले होते

परंतु अबध्याने आपल्या पित्याच्या हच्छे विरुद्ध हुंडा आयकें अमान्य केले

बापाने त्याला पैशाचे महत्त्व अनेक प्रकारे समजावून सांगितले, परंतु त्याने तिकडे

दुर्लक्ष केले म्हणून सोनूशेटने दुसऱ्या तऱ्हेने पोहे फार पैसे उकळण्याचा विचार केला

तो मुलाला म्हणाला "तर मग बाळा, आपण हुंडा घ्यायचाच नाही. ते लोक

मोठेअहेर म्हणून ने बेतोल ते च्यायने!"

मुलाने हट्ट धरला व म्हणाला-"तुम्ही हुंडा किंवा अहेर, मानपान इत्यादी सांगून

मीने उकळणार नाही हे तुम्हाला मान्य असेल तरच मी लग्न करीन!" वरले सांगून चवथ्या मुलाने स्वतःच मुलीची निवड करून परस्परांचा हार पाडले आणि सर्वां शिवायचे लग्न केले.

मुलाने आपल्या बोलण्याकडे केलस दुसऱ्या सोनूशेटला मुलीच आवडले नाही त्याने रागात आपल्या चवथ्या मुलाला व सुनेला घराबाहेर काढले.

कित्येक वर्षे झोटली. सोनूशेट भूतारा साला त्याची बायको फार पूर्वीच मरण पावली होती. मुलं तर दूर रहात होती एकटेपणा वाचू लागला. सोनूशेटने अंधार घडले कोणाला पगारी नोकर झपून ठेवावे तर सोनूशेटला मीती वाटे की नोकराने थळा वाढला तर त्याचे हाल कुत्रासुद्धा पाहणार नाही त्याला काळजी वाटू लागली की ही जगात अनाथ अचण झाला आहे आणि मरण झाले तर त्याचा देह लचलायला सुद्धा कोणी पगार नाही चवथ्या मुलाला बाप आजारी असल्याचे

कळले नव्हते की वयकीचरीवर बाईलकड चवकशीला जाला मुलाला पाहून सोनूशेटचे डोळे पाण्याने मुलाने पित्याचे सातत्य केले आणि सुनत मातऱ्याची सेवाश्रुषा केली सोनूशेटला पुनर्जन्म मिळाल्यापासून वाटलं हळूहळू त्याची लवत सुधारू लागली.

सोनूशेटने आपल्या तिघां सोरल्या मुलांची चवकशी केली तेव्हा चवथा मुलगा म्हणाला 'बाबा' रावा भातां कधी ना घरी परत पगार नाही नुघ्ही त्याला तुंडा घेऊन त्याच्या सासऱ्याच्या हातात विकलेत दुसरा भाऊ, तो लग्न चाला न आवडणाऱ्या बायकांवरूनच भोठ्या कष्टाने दिवस काढता आहे तिसरा अण्णा, तो तर माझूनच घराबाहेर मेल्ला आहे."

ते ऐकून सोनूशेटला अनाथ दुःख झाले आणि तो लहान मुलासारखा रडू लागला भातां मुलांना परत विकत घेणे त्याला अशक्य होते जो विकला गेला नव्हता तोच शवटी विचारपूस करायला आला.

स्वरे मोठेपण

श्रवणानंद नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ हात न्याय वादविवादांत माठी इतर मिळाली हाती तिचा पूर्ण उपभोग करून घेत व वाचणेत मळे काळ घालतात ते आपल्या खेडे गावातच रहात असत. एके दिवशी त्याच्या घरी त्यांचे तिघे नातवाईक आले त्यांच्यापैकी एक जण व्यापारी होता, तर दुसरा गवई आणि तिसरा एक सरकारी पदार्थकारी श्रवणानंदाशी तिघांचा तत्सम प्रकारे आतिथ्य मत्कार केला आणि त्यांच्या व्यवसायासंबंधी खाल चवकशी केली.

तेव्हा निघानी श्रवणानंदांना विचारले— 'तुम्हाला लोक त्यामहागंजी जांगली माहिती दिसत आहे तेव्हा आम्ही तिघात जेजोखरी भाठा कोण, हे मागू शकाल का?'

मुला विचाराने तर हा थंवा मोठा किंवा हा हे सांगणेच थोडकरी नाही

भाड्या मते जे लोक आयुष्यभर प्रसन्न चित्ताने व समाधानी वृत्तीने राहतात तेच थोर होत. कारण प्रत्येकाच्या आबुध्यात तेच तर मुख्य असते."

"असं नका मागू! कित्येकांच्या अनान व्यापार करण्याची इच्छा असते, परंतु प्रत्येकाच्या व्यापारी होणे शक्य आहे का?" व्यापाऱ्याने विचारले.

मदयाने व सरकारी अधिकार्याने आपापल्या कामातील वैशिष्ट्य सविस्तर वर्णन करून श्रवणानंदांचा खंडितले.

सर्वांचे बोलण ऐकून प्रकृत श्रवणानंद म्हणाले "तरयग तुमच्यापैकी एकात ही मोठेपणा नाही कसेच मला म्हणावे ज्ञानेल की स्वतः तुमच्यापैकी प्रत्येकाच्या धंद्यासाठी श्रविष्य दाखवू शकेन."

श्रवणानंदांच्या नातेवाइकांना ते एक जाव्हानचे वाटलं ते म्हणाले की जय

काही लोकांनी त्यांना विचारले "तुम्ही इतर दुकानदारांपेक्षा जास्त भाव मोगता आहात." श्रवणानंद त्यांना उत्तर देत- "जसा माल तसा भाव! इतर दुकानदारा- साख्खाच माल असता तर मी किंमत जास्त कां सांगितली असती? ह्या माल सर्वांच्या लायक नाहीच धनगुप्त सावकार नेहमी माझ्याकडूनच वांगी घेतात."

स्वतःचा मुसवस्तू भानणारे लोकच श्रवणानंदांनी सांगितले त्या भावाने वांगी विकत घेण आपल्या इच्छेलायक मानीत म्हणून श्रवणानंदांकडूनच सर्व माल विकत घाल. त्यांना खूप कायदा लागला.

दुसऱ्या दिवशी श्रवणानंद सामान्य लोकांच्या बाजारपेठेत गेले तेथे त्यांनी नफ्याचे प्रमाण कमी ठेवून दुसऱ्या दुकान- दारांपेक्षा स्वस्त भावाने मालाची विक्री केली, विक्री खूप झाली म्हणून नफामुद्धा फार झाला.

"तुमचे व्यापारी कौशल्य खरोखरच एक हजार रुपयांचे आहे!" या शब्दात श्रवणा- नंदांची वात्ताणणी करून त्या नानेवाईक व्यापाऱ्याने श्रवणानंदांना एक हजार रुपय दिले त्यानंतर श्रवणानंदांनी सदस्याच्या घरीच जाऊन मुक्ताम हलविण्या तेथे बररोज गवयाजवळून संगीत शिकू लागले आणि कोठे तरी जाऊन थंड कराले.

एक दिवशी ते बरोबर एक हजार घऊन आले ते सदस्याला म्हणाले "हे महा हो, आपल्या दोघासम्य गवयानाची चडावोड होईल तेव्हा थोड्या माणारा कोण हे हे हरण सांगत."

दोघासम्य संगीताची चडावोड होणार हो गायट आसपासच्या लोकांना कळली चहकून पुष्कळ लोक ती चडावोड पहायला आले सर्वात आघो गवयाने गाणे म्हटले 'सर्वांनी त्याच्या गाय्याची वात्ताणणी केली

त्यानंतर श्रवणानंदांनी एक बिरहगोत म्हणायला सुरवात केली ते गीत एका तरुणाने आपल्या प्रमिता राणीच्या बिरह पु खान म्हटले होते. ते गीत फार चांगले किवा वाईट होते कसे नाही परंतु श्रवणा- नंदांनी गाणे म्हणायला सुरवात करताच ते हरण जवळ येतच उभे राहिले व ते गाणे सारे पर्यंत तेथेच उभे राहिले गाणे सारल्यावर ते तेथून निघून गेले.

श्रोता व ती गवाई सर्वच चकित झाले सर्वांनी श्रवणानंदांची प्रशंसा केली गायन ऐकून एक जनावर मुद्धा भुरळून जावे म्हणजे सामान्य गायट नाही का?

गवयाने श्रवणानंदांना एक हजार रुपय दिले व विचारले-"तुम्ही हरबाळा आपल्या गवयानात कसे ह्या भाऊकडे केलेत?"

त्यात विशेष असे काहीच नाही मी गाणे म्हणत ते हरणालाच समजेल असे

म्हटले. मीच त्याला तसं शिकवून तयार केले होते. मी त्याचे नाव राणी म्हणून ठेवले आहे ते वापले नाव ऐकताच जवळ येऊन उभे राहिले. श्रवणानंद म्हणाले.

त्यानंतर श्रवणानंद सरकारी अधिकार्याच्या घरी गेले आणि म्हणाले-"मी आपल्याला राजाकडून एक चांगलेसे हगाम देवबून दाखवितो."

ते ऐकून सरकारी नोकऱ्याला थोडासा रमाच झाला श्रवणानंदांनी एक रस्त मेट म्हणून मंत्र्याला नेऊन दिले.

प्रधानाच प्रसन्न होऊन विचारले- 'आपल्याला मंत्र्याकडून कोणत्या प्रकारच्या मदतीची अपेक्षा आहे?"

श्रवणानंदांनी आपले म्हणण सिद्ध करून दाखविल तर प्रत्येक व्यक्ती त्यांना एकेक हजार रुपये बक्षिस देईत श्रवणा- नंदांनी ते मान्य केले आणि आपल्या नानेवाईकांबरोबर राजधानीच्या गावी गेले. ते सर्वात प्रथम व्यापाऱ्याच्या घरी उतरले

त्या व्यापाऱ्याची राजधानीत कितीक दुकान होती त्यांत एक आपलीच दुकान- मुद्धा होती. श्रवणानंदांनी त्या दुकानातून एक टोपलीभर चांगल्या जातीची वांगी विकत घेतली आणि राजूच्या विक्रयला आऊन बसले त्यांनी वांग्याचा भाव जरा उघास्तच चढवून सांगितला.

राजाच्या दर्शनाला जायला, आपण
वाढा वेळे देवविष्याची कृपा करावी
श्रवणानंद म्हणाले
प्रधानात श्रवणातदांना पुसत्या दिवशी
दरबारात यायला सांगितले
श्रवणानंद मध्याचा विरोध घेऊन एका
कमोकाडे गले त्याच्या एक सोन्याचे नाण
घेऊन राजाची स्तुती करून एक कविता
लिहून घायला सांगितले
तुसया बिनशी बरबारात श्रवणातदांनी
तोय कविता म्हणून दाखवली
राजाने प्रसन्न होऊन विचारले- 'ही
कविता कोणी लिहिली ?'
श्रवणानंद म्हणाले- महाराज ही
कविता लिहिणारा कवी कोण, हे मला
माहीत नाही परंतु एवढे खरे की माझे
एक नातेवाईक ही कविता म्हणून तंत्रच
सर्वे कामे दखोज करून देत ही कविता
पेकूनच आपले दर्शन घण्याची इच्छा माझ्या
मनात उद्भवली आता माझी इच्छा
पूर्ण झाली '

राजा त्या वेळीच कोठ्यात तसेच
नातेवाईक त्याच्याच दरबारात काम करता
येव्हा राजान त्या सरकारी नाकाच्या
पुसत्या वाढविषयाची आज्ञा केली
त्यानंतर लिघ नातेवाईक श्रवणा-
नंदाना म्हणाले- तुमच्या अशी इतक
तरी गुण असता तुम्हा एखाद्या जडगायन
का पडून राहता' राजाचीत येऊन
रहा तुमच्या गुणांची पारख राजधानीतच
होईल.'
श्रवणानंद म्हणून म्हणाले 'मला हे ज
यश मिळाले ते क्षणिक आहे तुमच्यासारखे
आपल्या भव्यात किंवा ज्ञानसागरात घडून
राहून यश मिळविणे सोपे नाही मी
तुमच्याहून माठ हाण शक्य नाही परंतु
ज्ञानप्राप्तीच्या शोधात राहून आपले आयुष्य
मुक्तान घालविण्याची इच्छा माझ्या मनात
आहे आणि ते इतरच काढता नाही
आपल्याच गावात '
श्रवणातदांची तसता पाहून सर्वे चकित
झाले

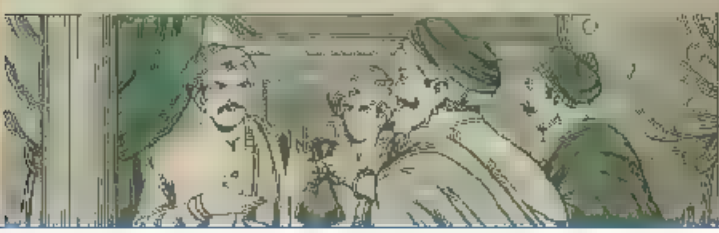

इंद्र

[२]

इंद्रान विलब्ध कामांत त्यात वृत्रापुराचा
अक्ष कला होता हे एक हात श्रवणात
३० वेळा वृत्रहन्ता म्हणून त्याच्या उल्लेख
झाला आहे. सारे पाहिले तर वृत्रापुर
अक्षच्या वेळी इन्द्राबरोबर असतो व मरुत
यांचाही हात होता इन्द्रान वृत्रापुरा
अक्षानेच उरला निव्वळ अक्ष इत्यादी
राक्षसांचा लुट्टा बघ केला होता तेव्हा
त्याच्या कडून त्याला सोमरस प्राप्त झाला
होता
इन्द्रान पर्वतांचे आणि मपाट जमिनीचे
कपन थांबविले म्हणजे (पुराणांत इन्द्राने
पर्वतांचे पंख कापले असा उल्लेख आहे)
इंद्रान पृथ्वी व आकाश यांना निरनिराळे
करून त्यांना उभे केले कोणत्या तरी
राक्षसान त्यांना एक केल होते त्या

राक्षसाचा बघ करून इन्द्रान त्यांना निराळ
केले असाही उल्लेख आहे.
आयें ज्याच्यावेळी वायूची पुढाळा निघत
तेव्हा ते इन्द्राचे स्मरण करीत व त्याला
आवाहन करीत त्याने कुष्णवर्णीयांना
जिकले, ५० हजार कुष्णवर्णीयांना पळवून
लावून त्यांची नापरे चबस केली वस्यून
आयेंचे दास केले आणि आयेंना जय
दिली सप्तसिंधु देशात वस्यूनच्या आयेंचा
आयेंवर प्रयोग होऊ दिला नाही
इंद्र त्याच्यावर जे पूर्ण विश्वास ठेवीत
त्यांना मरत करी. त्याची जे वाराधना
करीत त्याचा तो मित्र सहोदर एवढा
नव्हे तर पितृतुल्य होता त्याच्या मनात
कुणिक वशिष्टाविषयी विशेष आदर होता
म्हणजे एका जागीतर त्याचा कौशिक असाही

उल्लेख झाला आहे. सर्व संपत्तीला मूळ कारणातून होता त्याच्या मुळांना 'गविष्टि' (गाईची इच्छा असणारा) म्हणत. ती सामान्यपणे गोडाने अरी कधी कधी तो पुष्कळांचे दानही करी 'श्रुवेदातला मधवा' (पुष्कळ देणारा) हा ईद्रच होय तोच वसुपति (संपत्तीचा नाव) होता. ईद्राच्या पराक्रमाची अनेक कामे बघिलेली आहेत त्याने उर्वेचा रथ भ्रम करून वाहनांचा बघ केला होता उषा त्यामुळ अयनीत होऊन पळून गेली होती.

एकदा भूमीचा रथ आणि एका नावाचे शोध घेऊन रथ यांनी चढाओढ लागली

होली म्हणे भूमीचा रथ पुढ जात असता ईद्राने मध्ये ठपकावणेत केली आणि भूमीच्या रथाचे एक चाक काढून टाकल होते म्हणं म्हणूनच की काय भूमीच्या रथाला एकच चाक असते असे सांगतात.

एकदा पण नामक जातीच्या गोभी खोलांनी यज्ञात बली देण्यासाठी बाई दिव्या नाहीत म्हणं. त्यांना त्यांनी कोठेतरी गुहांत लपवून ठेवले होते तेव्हा ईद्राची सरमा नांवाची दूत दावी त्यांचा शोध काढीत गेली व तिने ईद्राच्या बतीन गायी भागितल्या पक्षींनी तिच्याशी शट्टाभस्करी केली ईद्राने पक्षींना जिंकून गाईचे हरण केले

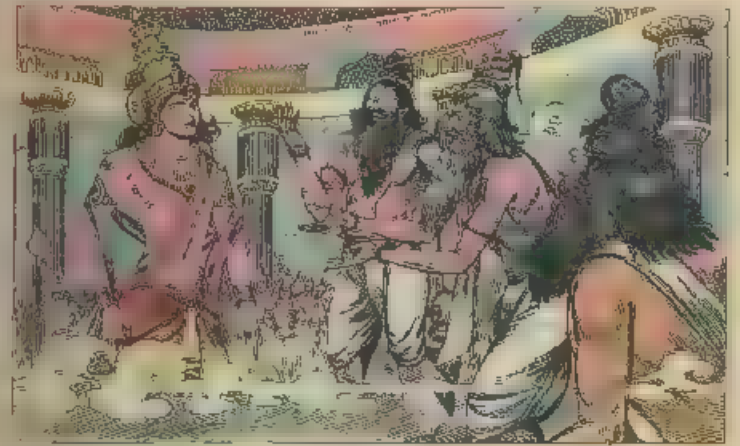
ईद्राने दासांना आणि दूस्यांना जिकल्याचा उल्लेख अनेक स्थानी झाला आहे हे मानवच होते हे नपट्या ताकाचे व कृष्णवर्णीय होते ईद्राने काही विशिष्ट व्यक्तींच्या हिताची कामे केली होती ईद्राचा अगुघट वसलेल्यात विनोदास अतिथिग्व ह्या एक होता त्याचाच मुलगा सुप्रसिद्ध राजा सुवास. विनोदासाचा शत्रू शंबर हा दास जातीचा होता. ईद्राने विनोदासाच्या साठी शंबरचा वध केला नमुनि नावाच्या राजासाचा वैदिक वाक्ययुक्त अनेक स्थानी उल्लेख झाला आहे ईद्राने याची मान पिलवटून याचा

वध केला आणि पाण्याच्या फेसाने वध केला असाही उल्लेख आहे (ईद्राने राजासाचा संहार समुद्राच्या फेसाने केला हे वृत्रासुराच्या संहारानेही सांगितले आहेच) ईद्र नमुचीबरोबर होमरस पान करून आजारी पडला तेव्हा अश्विनीकुमारांनी व सरस्वतीने औषधीपचार केल्याचा उल्लेख ऋग्वेदाच्या दहाव्या मंडळात आहे

ईद्राने यदू आणि तुवंसू भांना नदीगार केलं होते ही जवळ जवळ ऐतिहासिक घटना असावीशी वाटते (यादव जनक शास्त्रीपशाळांत विभक्त झाले आणि भारताच्या निरनिराळ्या प्रांतांत कायम बसती करून राहू लागले, ही गोष्ट कथावताना वरून सिद्ध झाल्यासारखी आहे) आर्य

प्रत्येका जातीचे जीवन घालवीत असता ह्म त्यांच्या सवतीला होता नावरुनही ही गोष्ट सिद्ध होते

ईद्र आणि बुधवस दोघांनी मिलून रानटी जातीच्या बौस तामकांभ आणि साठ हजार नव्याण्णव रानटी जातीच्या पोढ्यांचा संहार केला होता अशी एक कथा आहे. तशीच सुदासाची सर्व मुद ऐतिहासिकच असावीशी वाटतात इशराज मुद हे सुदासाने दहा राजांसह केले तेच मुद त्या मुदात ईद्राने सुदासाला मदत केली होती. तसे महाभ्य कारादे अशी इच्छा बसिष्ट, तृष्य इत्यादी ऋषींनी प्रगट केली होती त्याप्रमाणे ईद्राने सुदासाच्या शत्रूंना परुजी नदीत फेकले होते.

वैदिक कालातील इद्र नैतिकदृष्ट्या किंवा शोषणात बरेणाऱ्या बरोबरीचा नव्हता तरी बरेपात जे काही गुण होते त्यातून जनक इद्रातही होते वसा उल्लेख आहे गीतम ऋषींची पत्नी अहिल्या हिच्याशी इद्राचा संबंध होता ही कथा वेदकाळातीलच आहे, पौराणिक कल्पना नाही

वरुण हा इद्राच्या भावी होता असे काही विद्वानांचे मत आहे ऋग्वेदकाळातून झाल्यावर क्रमेण वरुणाचा उल्लेख कमी होत गेला आणि इद्राचाच उल्लेख उरला

पारशी लोकांचा धर्मग्रंथ 'आवेस्ता' यात इद्राचा उल्लेख मिळतो परंतु त्याची स्तुती गायत्री शब्दात नाही त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे इद्र एक राक्षस होता याने प्रवाण आवेस्तात देव इद्राचा उल्लेख आवेष्ट युक्त नाही त्या प्रघात 'असुर' शब्दाचा उल्लेख आदरयुक्त झालेला आहे

वेदांतील जनक शब्द आवेस्तात आढळताना यावरून हे कळते की कधी काही वैदिक-काळातील व आवेस्ता काळातील संस्कृती एकच असल्याचा पाहून जनक शब्दात 'असुर' शब्द एका काळी आवेष्टाशी होतो या संकल्पने बरीच गोष्ट सिद्ध होत परंतु एका जटिलते दोन्ही संस्कृतीतील भेद जाणवतो काही लोकांच्या मताप्रमाणे वराह यज्ञाच्या वेळेपासून हा भेद मूल ज्ञाना असावा

पुराण कालातील इद्राबरोबर वैदिक-कालातील इद्राची तुलना करण्यास तो नेवढा मोठा योद्धा आढळत नाही यज्ञकाल समाप्त झाल्यावर तपश्चर्यांना अहोरात्रिक तेव्हा प्रत्येक राक्षसाने तपश्चर्या करून ब्रह्मदेवाकडून किंवा शंकराकडून वर पावले केले आणि इद्राचा सहजी पराभव वला त्या परिस्थितीत इद्राने विष्णूसागरातील वराह राजासारखा मानवांची मुढा भटन मागितली होती

हे राजकुमार संपूर्ण विमाल वर तान्या कायच्या तपतेच्या इद्राभान आले तेव्हा एक पक्ष काढीत केले व ते राज्य करण्याचा प्रयत्न करू लागले परंतु एका मुनीने त्यांना सल्ला देऊन की त्यांनी दुसरे तपस करूनच राजकुमार यांची मुनींच्या पुढी नजकत वर पाहण्यासाठी येणे भाषिले

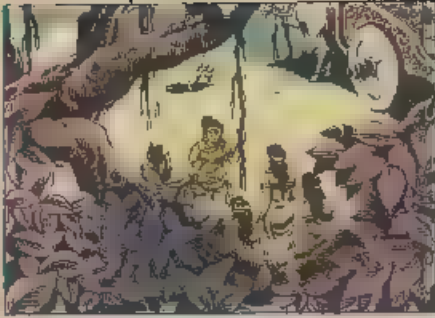

विचारमग्न

कित्येक शतकांपूर्वी शाकतच्या विद्रा-सनाथर एक राजा राज्य करीत होते त्याला 'या' मुलूह होते पुढे कित्येक वर्षांनी त्याला पुन्हा एक मुलगा झाला तेव्हा त्याने आपल्या घराट्या राजाच्या कोणातानी वर मागून घ्यायला सांगितला शाकतचा राजाचे मागल्या मुलाना गायी दाने अशी मागणी केली तेव्हा बाकी वार राजकुमार शाकत सोडून कोठेतरी निघून गेले

त्या बलाचे नाव कपिल होते म्हणून त्या महाशय नाव कपिलसमुद्र म्हणून त्या प्रणेत शाकत साम्राज्य, दुसरे अधिक अस्तित्वाचे साम्राज्य तेव्हा राजाच्यांना शिवस नाव पडले कित्येक पिढ्या होऊन गयातनवर शाहादन त्या बलाचा राजा झाला एके दिवशी राजाच्या दानाची माग झाली तिच्या सारिएत एक श्वेत

ज्योतिषांनी त्या स्वप्नाचा अर्थ असत
वर्गगतः की राणीच्या दांडात पांयां
तरी थोर पुरुषाने प्रवेश केला बाहे
त्यानंतर राणी आपल्या पाहरी
मिचाली घाटात लुबितोपनात राणी
विभ्रंती घेते एका सायंकाळीच्या
झाडाची काढी रुकते उभी असते
सिंध्या फोटात दुष्ट जागते

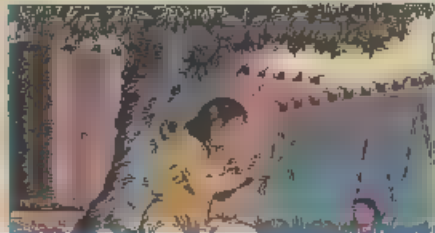
देवदत्त म्हणाला- मी या गव्हाळा
भारने आहे म्हणून मला हा पिठाळा
पाहिले परंतु सिद्धाचाली गळी देना
नाही राज्य दरबारात येना सिद्धाचाली
तेथे विचारले कोणताही झाली
स्वाजा पारजात्याना जसता की बांजा-
रिणा-बाचा । " पंथ्यांनी सिद्धाचाली
बाजूने निवास दिला

राजा नृपतिवनातच बाळंत झाली
त्यानंतर बाळबाळनीण कपिलवस्तुचा
पदपती राजाचा परमापद झाडा
आणि रक्षयशा पुत्रजन्मोत्सव साजरा
करण्यास आला केली परंतु तो उत्सव
चालू असताच राणी मुलाचा हो साल
दिवसाचाच अचाना मुलाचा मातृहान
झाण स्वयंवाची निघून गेली

एक दिवशी शेत नांगरण्याचा उत्सव
साजरा होत होता मुदराज तो
उत्सव पत्राचाली नेने एका संतात
काही शेतकरी भांड्याला घळस त्याला
ठार करण्याच्या प्रयत्नात होता तव्हा
सिद्धाचाली घाटल की था अत
मानवाचे आस्तत्व हिमेने भरलेले
आहे रावकुसाराचे घन त्या क्षणा
पाशून विच रात राहून गेल

राजाकुमाराने नाथ सिद्धाचाली ठेवण्यात
जाले सिद्धाचाली शब्दाचा अर्थ उपाते
आणना म्हणून किंवा उत्पन्न प्राप्त वेला
जाले असा होतो सिद्धाचाली राजाच्यानात
बळीने असता एक पक्षी वाघ लागून
त्याच्या मादीचर पंथून पचनी
सिद्धाचाली पक्ष्याच्या अगत झिरलेला
बाघ काढून त्याला बांधिले इतरथात

त्या दिवसापासून सिद्धाचाली गव्हाच्या
गतिविधि संभान विचार फल लागला
तो विचारमन झाले " मानव हा
सर्वेश सचध आणि हिमाच फरीत
राहणा का? मानवाला सुख व
संपादात वेडा येईल का? मानव

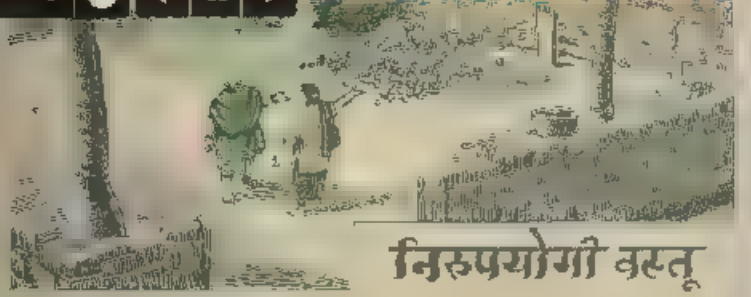

युवराजाने धराचा उबराता आलाडला
तुम्ही तर चकवती होईल नाहंतर
ब्रह्मचर्य श्रान्त करीस असे ज्योतिष्यांनी
आगितले राजाने युवराजासोबत
तोच पहात बांधून तयार करविले
एक घोड्याकडूनसाठी यममरवरी दुसरा
हिमालयासाठी वायव्याच्या धर्तरेच्या मध्यात
पावनाळासाठी तिळीत सर्व प्रका-
शच्या सुखशीवी होला

मुषबुद्धी याची मुलगी यशोधरा जखत
जावजवली होनी तिच्या स्वयंवरगी
तयारी केले राजा गुड्डाडन याने
त्या स्वयंवराचा विजयपाना पाठविले
स्वयंवरासंगी वडाजोडोन आत घ्या-
यला अनेक राजकुमार आले होते
परंतु सर्व प्रकाशच्या स्पर्धेत सिद्धाच
यशस्वी माला

यजमानने सिद्धाचा गळफात मारत
घातकी पाया विवाह श्रान्त
सिद्धाच पत्नीसह शरणेश राजघासीत
जगतला कायलवस्तुलाही घातमातले
उत्तम नाजरा श्रान्त सिद्धाचा
मनाना विधिवाना वाटली की आला
मुलगा महालाबाहेर काढ कायार

निरुपयोगी वस्तू

मणिपुर यथ रामशेट खांदरल तुलाच
व्यापारी होते व्यापारच तेल काढायला
कोरड खांदरे लायले परंतु ते पुरते मिळत
नव्हता म्हणून रामशेट नारळ विकत घेत
ज्यातून खांदरे काढून वाळवात आणि
करवट्या फुकून देत वाळवल्या खांद-
राच तेल व्यापार करतील

तकटा रामशेटाच्या घरी जनार्दन नाडाला
एक तसण घेऊन आला ज्याने रामशेटाच्या
घराच्या आवारात करवट्याचे बीगाच्या
हीन घडलत पाहून विचारल- तुम्ही या
करवट्यांचे काय करणार हो?

शालायच्या कामाल येतात या
करवट्या घाहून जास्त यांचा काही एक
उपयोग नव्हता रामशेट म्हणाला.

तुम्ही मोठमोठ्या करवट्या मला
विकत या मी विकत घ्यायला तयार
अह जनार्दन म्हणाला.

रामशेटने विचार केला पाणी ताप-
वायला छरपणाशिवाय या करवट्यांचा
उपयोगच काय? त्याने शक्य तितक्या
मोठमोठ्या करवट्या निवडून दोन दोही
भरली त्याची किंमत देऊन जनार्दन त्या
वरवरचा घेऊन गेला

तेव्हा पासून रामशेट नाळ फोडताना
नारळाच्या गोल गोल सरळ दोन कर-
वट्या विषतील अशा फोडवून घेऊ
लागला. जनार्दन हर पंधरबड्याला
यऊन सर्व करवट्या घेऊन जाऊ लागला
गडेच एका वर्षे छोटले त्यानंतर जना-
र्दनने नारळाच्या करवट्या विकत घ्यायच्या
बंद केल्या

दोन महिने छोटले
खेवटी एकदा रामशेटला नळल की
जनार्दन लक्ष्मणपूर नावाच्या गावी राह
छागला आहे. ते गाय मणिपुरपासून

पंचवीस मैलावर होते. एकदा रामूशेट काही कामानिमित्त जिल्ह्याच्या गावी गेला व परत येताना लक्ष्मणपूर गाव परतला त्याने लक्ष्मणपुरला पोचल्यावर जनादेन संबंधी चक्कची केली. घुड्याकडे सहजी त्याच्या घराचा रस्ता मिळाला.

रामशेट नारळाच्या सागातून नाताजातां एका ग्रामराईतल्या एका मोठ्या वाड्यासमोर आला. तो वाडा कोणा श्रीमंताचा वाडा अशाचा असे त्याला वाटले. रामूशेटला वाटले की जनादेन या श्रीमंत माणसाकडे नाकरी करीत असतो. राहूशेटाने त्या वाड्याच्या फाटकाजवळ काप करणाऱ्या गड्याला विचारले "काय रे,

या घराने कोणी जनादेन नावाचा माणूस राहतो का ?

त्या माणसाने चकित होऊन रामूशेटकडे पाहिले आणि आंत यायला विनंती केली. ते पर कोणत्या तरी जंगलवाऱ्याच्या पन्ना सरखे होते. वाड्याच्या गच्चीवर काही लोकांनी बोलत असलेली व्यक्ती जनादेन सारखीच रामूशेटला वाटली. त्याच्या अंगावरचा पंखाच श्रीमंत घराण्यातल्या माणसासारखा होता. त्याने रामूशेटला गच्चीतूनच पाहिले आणि त्यांना घरात बोलावून आणायला नाकराला पाठविले आणि स्वतः जिना उतरून खाली आला. खाली दिवाणखान्यात दाख भटल जनादेनच्या घराचा तो थार पाहून रामूशेट थक्कच झाला.

'रामूशेट माझ्या घरातला हा घाट व वाडा वगैरे पाहून तुम्हाला आश्चर्य वाटत असेल नाहीं? तुम्हाला वाटत असल की नरनट्या विकत घेऊन जाणाऱ्याला एवढा मोठा वाडा आणि हे रेशमी कपडे वगैरे काठ मिळाले? पहिल्यात तुम्ही माझ्या घरी चार दिवस आनंदाने रहा. नंतर आपण स्वस्थपणे सर्व काही बोलू.' जनादेन म्हणाला.

पंचपक्वान्नांचे जत्रण झाल्यावर दिवाण खान्यात कोचावर बसून जनादेन रामूशेटला

जादोवा

आपल्या आयुष्यातले मासिक प्रसंग सांगू लागला. म्हणाला. एका काळी माम्ही सर्व जमिनदार घराण्यातल्या आमच्या वाड्याइलांनी मागपूर व पाहतां दानधर्म करण्यात अलोट पैसा खर्च केला शेवटी वगाल झाले. मी बयान आला तेव्हा माझ तडोल आजोबा वगैरे काधीच नव्हत. व ते वेमवही नव्हते.

यसून जवळच सायाजनी नावाचे एक गाव आहे. त्या गावाचे जमिनदार देशमुख. एकदा आमच्या गाडीत बसून काठेतरी जात होते. वाटत त्यांची गाडी उलटली. नेमका त्याच वेळी मी त्या गावात आले होतो. मी आणि गाडीवाल्याने मिळून गाडी सरळ उसी केली. त्यानंतर मी देशमुख साहेबांना त्याच्या घरी मुख्य पाचते कल बोलता बोलता त्यांनी माझ्याविषयी चक्कची केली व माझ पूर्वचरित्र ऐकून त्यांना फार वाईट वाटले.

मी त्यांना सयजावून सांगितले की त्यांनी ही वाड घेतल्या जावून थक नये. कधी कधी निरुपयोगी वस्तूच्या भेदीत दोलत संपादन करता येते.

देशमुखसाहेब म्हणाले— जनादेन, तू निरुपयोगी वस्तूतून दोलत संपादन करू शकतोस. म्हणालास, तर मी तुला लक्ष माझ्या मुलीशी करून देतो. तू भांडवल

जादोवा

म्हणून तुला वाटेल तितके पैसे माझ्याकडून मागून घे. त्यानंतर मी देशमुख साहेबांकडून काही पैसे कर्जाक मागून घेतले. खेळणी व भारतीच्या म्हायतीवर विविध रंगविणाऱ्या दोषाना आणि दोषां वृक्षार मुनाराना कामाला लावले. कारंटाचा अपघ्न यांची उत्तमोत्तम खेळणी, बाहुल्या, पळ्या वगैरे तयार करवून त्यांच्यावर पुढर रंग भरविले. विविध विविध रंगाने बाहुलेबाहुल्या स्वतःच होकी हलवू लागल्या. म्हणजे फार आकर्षक वाटत. म्हणून शहरात रंगाना चांगली किंमत मिळू लागली.

त्याच बरोबर नारळाच्या सावळ्या आणवून त्यांचे हीर काढविले. चार

४१

वायकांना संजी मिळाली आणि त्यांच्याच कडून केरसुण्या बांधवून घेतल्या साह्या बाहल्यांना, खेळण्यांना केरसुण्यांना आणि नारळींना देशभर चांगली मागणी मिळू लागली त्याच प्रमाणे परभोंवतण बापल्या प्रांतात न मिळणारा अशाच तऱ्हेचा भाळ मिळेल तो मी सांगायलायलो त्याला बापल्या प्रांतात चांगली मागणी होती म्हणून चांगली किंमत मिळू लागली अशातूनच खूप पैसे मिळविले

“सुरवातीला कच्चा भाळ मला तुमच्या कडून मिळत असे तुम्ही खोबरेलाच्या व्यापार करता व करवट्या विकता पुष्कळ पैसे जमवावर मी लक्ष्मणपुत्रा कायम रहायच ठरविले कारण तेच नारळाच्या वागा पुष्कळच आढेव

‘दशमुख साहेब मात्र काम पाहून फार खुप झाले एकदा त्यांनी मला बांधवून घेतले आणि म्हणाले ‘कडून नारळाच्या करवट्या व होरांच्या व्यापार करून तुम्हाला पैसे मिळविलेस हे पाहून मला फार

असुख झाले आणि मला फारच दुःख झाले म्हणून काम करू लागले तर जगण असुख असे काही राहणारच नाही” असं सांगून त्यांनी एका धुमधुलकंद जगण्या पकळल्या एका मुलीचे लग्न भाऊप्राप्ती लावून दिले

“मी देशमुख साहेबांची जमिनदारीची सर्व कामे पाहतो आणि लक्ष्मणपुत्रात त्यांच्याच वाड्यात राहातो आहे परंतु न मात्र मायावती येथेच राहतात”

रामेश्वर जगादेनन व आत्मवृत्त मागितले ते ऐकून खूप झाले. म्हणाले- जगादेन राव! अहो, तुम्ही तरुण पिढीला एक जबाबदारी घालून दिलेत तुमच्यासारखी योजना करून प्रत्येक जण काम करू लागला तर अकरा आणि गरीबी राहिलच का?

त्यानंतर जगादेनने जग छान्दसांनी घेव मुरू कले हातने ते रामेश्वरने स्वतः गाठून पाहिले स्वतः चांगली कमाई करीत राहून जगादेनप्राच्या पाट पाण्याची त्याने व्यवस्था करून दिली त्याबद्दल त्यांनी जगादेनच अभिनंदन केले

सदाचरणी

सीताराम एक दिवशी संव्याकाळी

हिडायला कालव्याच्या काठाकाठाने निघाला काठोख पडू लागल्यावर परत निघाला वाटेत एक अमराई होती तीतून दोन चांगली बाहेर येऊन मारहाण करायला सुरुवात केली त्यांच्या हातात सुरे हात एखात सीतारामाचं वगैरे हात घालून पिळवटले दुसऱ्याने सीतारामाच्या हातातलो अगदी आणि खिशातले पैसे काढून घेतले नंतर सुरे गळघाबर ठेवला

सीताराम ओरडला- ‘बाबदा हो वाचवा!’

तितक्यात एका तरुणाने सगोर येऊन दोघा बोरांना दरहावून विचारले- ‘कोण रे तुम्ही?’ ‘मोर त्याला मारायला येथले पण त्याच्यासमोर टिकाव लागणार नाही हे कळताच त्यांनी पाय काढला

सीताराम जिवात जीव आल्यासारखा त्या तरुणाचे आभार मानीत म्हणाला- ‘मुला, तू कसा देवासारखा रावलास! तू बरोबर बरापयस कर!’

‘अहो! असा काय बोलता? तुम्हीवरील माणखे? संकट समयी जो कोणी मदतीला धावत नाही, तो बाणूस तसुन राखत असतो चला’ या संबदात त्या तरुणाने सीतारामाला हाताचा सहारा देऊन बरापयस पोचते केले

वाटेत सीतारामने त्या मुलाची जास्त प्रबकशी केली त्या मुलाचे नाव चर्मराव होते त्याच्या लहानपणीच त्याचे आई-वडील मारले गांवकऱ्यांच्या कुपेने त्याने विशांम्यास पुरा केला आणि नोकरीच्या शोभाई त्या गावी आला होता, परंतु अद्याप त्याला नोकरी मिळाली नव्हती घरी पोचताच सीताराम मुलीला बर्म-

राजाची ओळख करून देऊन म्हणाला.
'हा धर्माचा भक्तांग जर वेळेवर आला
नमता तर माझ प्रिय घरी परतले
समते''

सीतारामाची भुलगी सरला दोळ्यात
पाणी अश्रुत म्हणली बाबा तुम्हाला
मी कितीदा मागितले की काळाने गड-या-
वर एकट्याने कोठे हिडायला जाऊ नका,
परंतु तुम्ही कधी स्वतःच नाही नशीब
बल्लार म्हणून हे गृहस्थ वेळेवर आले
धर्मराज म्हणाला 'वर तर मला आता
निराग वा

अरे तु या काळोखात कोणाकड जाऊन
राहणार? तू आमच्याच घरी रहा''

सीताराम म्हणाला सरलाने लग्न एक
खोली झाडून धर्मराजाला रहाण्यासाठी
तयार करून दिली

जेव्हायला बसल्यावर सीताराम धर्म-
राजाला म्हणाला 'मुला, माझ्याजवळ
लक्षावधी रुपये आहेत परंतु जोपर्यंत
पाहया मुलीचे लग्न एखाद्या सदाचरणी
व्यक्तीशी होत नाही तोपर्यंत माझ्या मनरला
शान्ती मिळणार नाही

दुसऱ्या दिवशी धर्मराज सीतारामाला
म्हणाला- वर मी आता निराग घेतो
कोठंतरी नोकरी मिळते का पाहातो

"कोठे सोधणार? तुला नाकरी मिळाली
समस्त सभवे या गावात माझी कापडाची
चार दुकान आहेत त्याची देखरेख तू कर'
सीताराम म्हणाला.

धर्मराजाने भगदी अतिच्छेन ते मान्य
केले सरलाला वाटले की वडिलांनी योग्य
तेच केले. परंतु लवकरच धर्मराजाविषयी
सरलालाचे गत षालटू लागले. कारण तो
सीताराम घराने असे त्यावेळी सरलाही
आता तऱ्हेन वाग त्यापेक्षा सीताराम घराने
नसताना भगदी निराळ्या तऱ्हेन जाग
जायला सरलाचे मन अहोष्ट करण्यासाठी
ता बांडा जागजाग वरू लागला

एकदा सरला वडिलांना म्हणालीमुद्दा-
बाबा धर्मराज आता किली दिवस

चांदोळा

आपल्या घरात राहणार? त्याला राहण्या-
गाठी एखादे घर का पाही पाहून देत?"

"तू म्हणजेस ते बरोबरच तर आहे!
नाहीतरी तो परका म्हणून आपल्या घरात
किती दिवस राहणार? तो एक सदाचरणी
मूलगा आहे मला वाटते ती घरभावई
होऊन राहिल कायमचा घरात तुला काय
वाटत? सीतारामाने मुलीला विचारले

ते एकून सरला पकक आली तिला
विचारल्याविषया धर्मराजाचा वडिलांनी
लग्नाची गोष्ट काढली म्हणवयाची?
सरलाला ती गोष्ट आवडली नाही ना
निच अवमान होत कं रण तिच्या मनाने
गैविणीचा भय रानवर नवाचा होता
त्याच्याशी लग्न करायचे होते. तिने ती
गोष्ट चुकूनमुद्दा वडिलांच्या कानावर
आतली नाही कारण तो परजातीचा होता
सरलाने वडिलांना विचारले-"तो
सदाचरणी मूलगा आहे हे तुम्हाला कदा
बलन वाटत?"

सीतारामाने थाडपाशा रागात म्हटले-
मी शकाचा स्वभाव आठसदा पडण्या
प्रतियान तुझे लग्न धर्मराजाशी हाईल
ही चुकूनमुद्दा ठरविला आहे
ती वडिलांसमोर काही बोलू शकली
नाही खोलीवाहेर निघून गेली दोघांचे
संभाषण डाड उभा राहून धर्मराज तक्रार

वाढावा

शाला, हे तिच्या लक्षात आले सरलाला
बाहेर येत बसलेली पाहून तो ठेवून
मिसटला होता

त्या दिवशी रात्री वरमाला कोप आली
नाही. तिने पुढे काय करायचे याविषयी
गव्येशची बोलायचे ठरविले

त्याच वेळी धर्मराजाच्या सोनीपून
त्याची किकाळी एक आली सरला जागीच
होतो तो घाबत धर्मराजाच्या पोटात
गेली धर्मराज घाबरण्यासारखा लागवर
थरथर कापत बसले होता आरक्या
दुसऱ्या कायऱ्यावर एक पाहण रोक
बसलेला होता सरलाला पाहताच धर्मराज
म्हणाला-"सा बोव्याला पळव पाहू!"

४५

मामान्य साजराला पुढे घरेवर कापले ती चोरांपासून माझ्या वडिलांचे रक्षण करी करू नकोली हेच मला तळत आहे.

'मी नाडां यांचे गुपित सांभूत पशू त्यापुढीं आपण गोष्ट सिद्ध करून दाखवायचो आहे.' असे मांगून राजेंशन सरला. एक युक्ती सुचविला.

तुमच्या दिवशी सरला घमंराजाच्या म्हणाला— मी डोंगरावरच्या देवीच्या दर्शनाला जाव म्हणतं तुम्ही यता का बरोबर मोवतील ?

घमंराज अनिश्चित नव्हता बरोबर निघाला ते देवाचे दर्शन करून डागडोळी लागल नव्हा काळाच पडू लागला पूर्वी ठरलेय प्रमाण राजा एका साडाभावन एकदम पड आला आणि त्यान सरलाच्या गळ्यातला साऱ्याचा हार गाडून घेतला.

सरला जोरडली चार चार पकडा चोराळा ! बहा हुंकाराचा सोम्याचा हार आहे हो ! तरी राजा येथून झुलला झुलला नाही तो तथेच उभा राहून घमंराजाला आवाहन करीत म्हणाल—

"काय रे, ए ! तू यता आहेस का मला घरायला ? तुझा गळ सांभूत तुझ घन दईत फक्त त्या इतल "

परंतु घमंराजाने धमकी ऐकून अगत्या झुलला नाही त्याचे पायच गारटले होते

नेवडवान् आणखी कांणाला मन असलेला पाहून राजा हाहीन राहण झाला

'माझ्याचा हार गाथा तर गला जीव तर वांचका चला, घरी जाऊ या सरला म्हणाला

तुमच्या दिवशी सरला राजाच्या घरी गली तेव्हा तो म्हणाला— आता हे पूर्णपणे साद झाल आहे की घमराज जगदी भिन्नता आहे भार नाडांनी चारच चारन करून तुमच्या घरात जिगमला मार्ग लाडला आणि तुझ्याशी लग्न करून तुमच्या सवें इन्टरीची मालकी मिळविण्याचा कट केला होता, मी त्याचे हे नाटक बंद करतो तू एक काम कर अम मांगून राजेंशन सरला. एक युक्ती सुचविली

दुसऱ्या दिवशी बऱ्याकाळी राजाचा सोतारामला भटला व म्हणाला माझ नाव राजेंशन आहे तुमच्या हिताची म्हणून एक गोष्ट सांगायला आला आहे तुम्ही त्या घमराजला आपला जावई करून घेण्याच्या विचारात आहा त्याचे खरे स्वरूप तुम्हाला पड्याच्याचें असेल तर माझ्याबरोबर चला "

सोतारामला त्याच्याबरोबर जाण्याची सल्लोच इच्छा नव्हती तरी त्याला कातल की राजा म्हणता आहे त्याचा काहीतरी मथळ गोष्ट काढाईला व फरव्यासारखी आहे

इकड घमंराज काळाच पडल्यावर घरी परतला तेव्हा सरला त्याला म्हणाला—

तुम्हाला सोयत दोष जण आलं हाने त्यानी तुमच्या हिताचे काहीतरी काम केले आहे. त्याचे फळ तुम्हाला पूर्णपणे मिळालेले नाही दगच त्यानी भेटायला त्यानी सांगितले आहे ' बसे मांगून सरलाने राजाच्या घराची खूण घमंराजाला सांगितली

ते ऐकून घमंराजाच्या चेहऱ्याचा रंगच पालटला तो त्याच राजाच्या घरी निघाला

राजा आपल्या घरात पुढच्या बैठकी तला दिवा मीठा मंद करून सोतारामाला

म्हणाला "धर्मराज लवकरच थंय येईल तुम्ही तो काय बोलतो तें लक्ष घेऊन ऐका "

धर्मराजने काळोखात त्या सोलीत दोघांना पाहिले त्याका फक्त त्यांची आकृतीच दिसत होती रागाने म्हणाला- "तुमच डोकं तर फिरल नाही? माझ सासुरवाड होणार आहे त्या घरात तुम्ही कशाका आलां होता? त्या म्हाताऱ्यान तुम्हाला पाहून ओळखलं असतं तर काय झाल असते? तुम्ही दोघांनी मला जी मस्त केली होती त्याबद्दल धामदुपट शास्त्री तुम्हाला झाली आहे! मी जं शंभर रुपये दिलं होतं खाश्याय तुम्हाला म्हाताऱ्याची अंमठी व रुपयमुढा मिळाले आहेत तुमच्या लोभीपणाका आतां काय म्हणावयाचे? लवक झाल्यावर म्हाताऱ्याच्या हातातून मी सर्व अधिकार काढून घेईन तोपर्यंत तुम्ही गप्प रहा तुम्ही त्या पूर्वी पुन्हा आलात तर सर्वच डाव फोडल व एक कवडी मुद्दा मिठावयाची नाही'

धर्मराजने वाक्य पूर्ण होताच राजवान दिवा बांडा केला त्या उजव्यात सीताराम व राजेशला पाहून धर्मराजला 'सद्धा' की पळो झाल

त्याच वेळी सरळाने बैठकीत पाऊल टाकलं व म्हणाली- "बाबा, पाहिलत ना? तुम्ही या लबाडाला सदाचरणी व आपल्या जातीचा सांगून डोक्यावर चढविलं झाले त्याचा ही लबाडी! राजेशन उघडकोळा आणली नसली तर आपल ज हाल झालं असतं ने त्या परमेश्वरालाच माहीन'

सीताराम धर्मराजकडे एकदां काड्या तबरेने पाहून म्हणाला- "तू माझ्या डोळ्या समोरून आतांच्या आतां दूर झाला नाहीस तर मी पोलिस शिपायांना बालवून तुला अटक कारवीन

धर्मराजने जमकं नेथून पाऊल काढल त्यानवर सीतारामन विचार केला की राजेश परकी जातीचा असला तरी सदाचरणी आहे. म्हणून त्यान स्वखशोन सरलाचे लग्न त्याच्याशी करून दिल

रत्रीला जे पाहिजे

शारदा एक विधवा बाई होती ती चिक्कू व लोभीपण होनी तिचा मुलगा सदाशिव त्याचे मुकतेच लग्न झालं होतं या लक्षात तिने वधूपक्षाकडून इनका हुडा घेतला की व्याख्यांचे दिवाळच तिघाल रोतीप्रमाण सदाशिवच्या सासऱ्याने मुलीला व जांभ्याला दिवाळसणासाठी बोलाविले

आणखी दोवे दिवसांनी सदाशिव सासुरवाडी निघणार होता तेव्ही शारदाने सदाशिवला बाजूला बोलावून काही सयला वून सांगितलं म्हणाली- "बाळा! तू पहिल्यानच सासुरवाडी जातो आहेस त्याच्याला सात्याची अंगठी कसून घ्यायला माग वर का? तू नवा आवई आहेस ना? मासरा तू मागशील ते देईल!

सदाशिवला ते आपडलं नाही. चिडून म्हणाला- आई, लक्षात त्यानी अंगावाहेर

स्वर्च केला आणि डोक्यावर कर्जे करून घेतलं असेल. तेव्हा जाणखी अंगठी मागून त्यांना संकटास टाकू म्हणतेस?

"बाळा तुझ्या हातात अंगठी जसाबी-जसे मला वाटते. आईची इच्छा मुलाचेच पुरी करायची असते बायकोची इच्छा अशीच पतीने पुरी करवी" आई म्हणाली.

सदाशिवने शोधण बाडविले नाही तो दिवाळसणासाठी बायकोला घेऊन सासुरवाडी गेला. दिवाळसण संपल्यावर दोन-तीन दिवस राहून बायकोबरोबर बरी परतला

जापल्या मुलाच्या बोटात सोन्याची एक मोठी अंगठी पाहून शारदाला परमानंद झाला. तिने ती अंगठी तिला फार आवडल्याचे धन सांगितलं

बायको काही दिवसांनी शारदा मुलाला हाक मारून म्हणाली - "बाळा, मी वर

माळघावर येटीत हजेर रुपये ठेवले होते. ते आता दिसत नाहीत! तू नेतले होतेस का? कसे गेले? कोणी नेले?"

"होय बाई, मी सामुरवाडी जाते वेळी ते रुपये घेऊन गेले होते मी तुला नव्हतं का सांगितलं की माझ्या हात-पाया डोक्यावर कवचि केवढे मोठे ओझे झाले आहे म्हणून? तुला माझा बोटात बंगडी पहायला हवी होती. तुला हव होत तेच नाही का झाले? सगल्याला दोके वर काढायला जागा नव्हती म्हणून तुमी इच्छा पुरी करण्यासाठीच तर मी तुझ्या पैशाने ही अंगठी करवून घेतली." सदाशिव शांतपणे म्हणाला.

शारदाने चकित होऊन विचारले- "म्हणजे तू माझे पैसे खर्च करून अंगठी करविली का? माझं पैसे घेऊन अंगठी करायची गोष्ट तुझ्या मनात आलीच कशी?"

"आई, मूच नव्हतं का मला सांगितलं की आईची इच्छा पुरी करणे मुलाचे

आज कलंज आहे म्हणून" सदाशिव निःसंकोधपणे विचारलं.

"दोक, मी मानतं की तू माझ्या इच्छा प्रमाणच हे कलस आता हे अगदी विकत माझ रुपय मला परत आणून दे। सगला म्हणाली

आई, तुला असे वाटत का की ती अगदी अजून साह्यातच आहे म्हणून? तुझ्या मुनन रंगमी शाळ साठी हट्ट केला म्हणून मी अगदी विकली व एक चायला जरीचा काढपदरी घालू लागलोसाठी निकत घेतला" सदाशिव म्हणाला.

"अरे, तू हे काय दे कलस" तुझ्या बायकोची हीस तू माझ्या पैशाने का पर विलीस?" असे म्हणत ती दोन्ही हातांनी आपलं कपाळ बडवू लागली

आई तूच तर सांगितल होतस की बायकोची इच्छा पुरी करणे पतीच कलंज असते म्हणून? सदाशिवने आईला मलट प्रश्न विचारला त्याचे उत्तर काय त्याचे बराच वेळ शारदाला विचार करूनही मुचलं नाही

पतीने दिलेल्या ज्ञानामुळे लक्ष्मी थोडी मुलगा? तुम्हाला कसा काय मिळाला? झाली होती त्या पतीपासूनच तिच्या कोणी याला जन्मताच वा अरण्यात एकटा एक मुलगा झाला आणि आपमुक्ती सोडून दिले?"

मिळाल्यावर पतीबरोबर वैकुंठलोनी "कोणाचा मुलगा आहे, न काळ? निमतंश दिले आपल्या मुलाला नदी-इंद्राची परवानगी घेऊन त्याने होकार काढल्या बरण्यात सोडल. त्यानंतर दिल्यावर याला वाढवू या." असे सदा-पाडना वेळाने चपक नावाचा एक दलेला सांगून चपक इंद्राकडे गेला.

विद्याधर आपल्या सवालला नावाच्या त्याने इंद्राला, त्या मुलाला दाखविले व पतीबरोबर विमानात तेथे आला त्यानं म्हणाला-"हा मुलगा कोण कोणाचा हे अत्यंत तेजस्वी लक्षा त्या मुलाला मला नाहीत नाही तमसा नदीच्या काठावर पाहिल तो विमानातून उतरला आणि गांधडा कोणीतरी याला जन्मताच त्यान त्या मुलाला उचलून म्हालसेला नदीकाठी ठेवून निघून बलकी दिसते आहे दिले म्हालसेने अत्यंत खानदाने व प्रेमान आपण परवानगी दिलीत तर याला घरी त्या मुलाला पोटाशी धरले व पतीला घेऊन जाऊन याचे काळजी पाळत कराने विचारल- कोणाचा आहे असावा हा म्हणतो"

इंद्र चंपकला म्हणाला "हा गुन्हा अव्यवस्था असलेल्या लक्ष्मीनारायणांचा मुलगा आहे. त्याचे नाव हैदब आहे. ययातीचा मुलगा तुवंगु याला व्रतक देण्यासाठी विष्णूच्या पोटी हा मुलगा निश्चिंतपणे जन्मला आहे. म्हणून तो या मुलाला तो जेथे मिळाला तेथेच सोडून ये. विष्णूच्या प्रेरणेने तुवंगु लवकरच तेथे जाईल. या मुलाचे नाव एकवीर पडेल."

इंद्राच्या सूचनप्रमाणे चंपक त्या मुलाला परत, तो जेथे मिळाला हातात घेऊन पोचवून फिरवून गेला.

प्रधानमंत्री भगवान विष्णू ययातीच्या मुलगा तुवंगुला दशान दत्त झाला. थार

कृपाप्रमोतामूढा दुःखी अशा विष्णूचे व्रताने श्रान्ति येत त्या सत्यवान मानून तुवंगु विष्णूचे स्तन शोधून घेतो.

विष्णू त्याला विचारतो "तुला काय पाहिजे ते मागून घे."

तुवंगु म्हणाला "मला एक पुत्र दण्याचा कृपा करावी."

"तुझ्यासाठी लक्ष्मीच्या राशी प्रसंगात एक मुलगा जन्मला आहे. तो जिथेच तससा व कार्जुदी नष्टाच्या समाम्येची साते. तो लगेच जाऊन 'धन' स्विकार कर." विष्णू म्हणाला.

तुवंगुला परमानंद झाला. विष्णूने मुचविलेल्या स्थानी तो गेला. रथ त्याला घायाळा भगदा लोकात घेऊन गेला. पहिलेला मुलगा दिसला. त्याचे सौंदर्य पाहून तुवंगुने त्याला जखलून घेतले व म्हणाला "बाळा, मी घोर तपस्व्यां केली तेव्हा विष्णूने अनुग्रह करून तुला जन्म दिला व मला माझा पुत्र म्हणून स्विकारण्यास आज्ञा केली. तू माझा वंशवृक्ष काढव!" असे म्हणत तुवंगु मुलाकडे पाहून राजधानीत गेला.

राजवाड्यात आनंद आनंद झाला. तुवंगुने त्या मुलाला आपल्या गणीच्या हातात देत त्याला जन्मवृत्ताचे मार्गदर्शक मुलाचे नाव एकवार द्यायला आता तो

चंद्रकलसारखा तिरपे वादत गेला. सहा

गणिताचा शास्त्रावर त्याचा अक्षप्राशन संस्कार करण्यात आला आणि तीन वर्षांचा झाल्यावर त्याचे जावळ करण्यात आले. अकराव्या वर्षी त्याचा उपनयन संस्कार झाला. त्यानंतर गुरुगृही राहून त्याने वेदाभ्यास केले. बघत-बघता शिक्षण घेतली.

वयात आल्यावर तुवंगुने भूलांचा राज्यभ्रमण करून आणि स्वतः संपत्तीक वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला. तेथे पार्वतीचे स्मरण करून दाब तपस्व्यां करू लागली. कालक्रमाने दोघानी वैकुंठाची प्रस्थान केले. ते कळल्यावर एकवीरने आपल्या मानापिन्याची अन्वेषणीकिया वगैरे केली. त्याची प्रजा सृष्टी होती.

एवढा एकवीर आपल्या मुत्रवियासमवेत गंगा काठी गेला. तेथे ऋषी मुनींचे मुदर आश्रय पाहून व तंथील घात वातावरणात पदयाचा मनोद्वंद्व कलरव एकूण रयाच्या भनाचे समाधान झाले. तो एका भंगेच्या काठी फिरत असता त्याला एका जागी एक स्त्री एकटीच वितामन स्थितीत बसलेली बघिली. ती लजलेले शतवृक्ष कमळाच्या दक्षिणकडे बसलेली होती. ती स्त्री अत्यंत रूपवती होती. परंतु विदामन स्थितीत असलेला हे की

तिला पाहून एकवीरने विचारले— कोण हो तुम्ही? फार चित्तिव दिसता आहां? तुम्ही भगवती आहांत की देवी? तुमचे नाव काय? तुम्ही आपल्या दुःखाचे कारण सांगू शकलात तर मी ते दूर करण्याचा यत्न करून पाहीन. तुमच्या दुःखाचे कारण मातव, दानव किंवा देव कोणी हो असो मी त्याचे परिपत्य करून आपले दुःख दूर करीन."

तेव्हा ती स्त्री म्हणाली— "सकट आल्या गिवाय का कोणी दुःखी होईल? एका देशाच्या राजाचे नाव रथ्य आहे. तो एव घोर पुण्यात्मा आहे. त्याच्या गणीचे नाव सचमरथा आहे. त्याला भूलबाळ नव्हते.

राणी पतीला म्हणाली-‘ज्या स्त्रीला मूलबाळ नाही, तिचे जिणे व्यर्थ होय!’ राणी म्हणाली ते ऐकून राजाने बाह्याणांना बोलावून पुष्पेष्टी यज्ञ आरंभिला. यज्ञ-कुंडातून सोन्याच्या बाहुलीसारखी एक मुलगी जन्मली. त्या मुलीला घालवून होता म्हणाला-‘ही मुलगी एकावलीसारखी (सोनेबाचा एकसार असावा तशी) अग्नीतून जन्मली आहे. तिचे नाव एकावली ठेवू. तिला आपल्या मोठ्या संतती सारखी वाढव. विष्णूचा ह्याच रूपे तुझ्यावर अवतूषह आणा आहे.’

राजा रम्यला ते ऐकून परमानंद झाला. त्याने त्या मुलीला आपली राणी रचव-

रेखाच्या हातात दिले. ती मुलगी जणूकाही तिच्याच पोटी जन्मल्यासारखा तिला आनंद झाला. ती मुलगी एकाद्या मुलानारखी राजवाड्यात लहानाची मोठी झाली. सी त्या रम्य राजाच्या प्रधानाची मुलगी आहे. माझे नाव यशोवती आहे. आम्ही दोघी एकाच वयाच्या आहोत. म्हणून राजाने प्रलार तिची सखी म्हणून नित्य तिच्या बरोबर राहण्यास सांगितले आहे. आम्ही दोघी मिळून खेळत होती आणि बरोबरच काळपीत होतो. राजकन्येला कमळे फार आवडतात. म्हणून ती मला व आमच्या इतर मैत्रिणींना बरोबर घेऊन गंगेच्या काठी कमलवनात हिंडायला येई. मी राजकन्येला अनेक प्रकारे समजावून सांगे की इतक्या बुर आपण स्त्रियांती हिंडणे बरोबर नाही. परंतु ती माझ्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करी. मी ती शोण्ट महाराजाच्या कानावरमुढा घातली. तेव्हा रम्य राजाने आपल्या राजधानीतच मोठमोठी सरोवरे करवून त्यात कमळे लावली. आणि मुलीला कमजावून सांगितले की मुली, तुला कमळ जसलेल्या पाण्यातच फोडा करावयाची जसेल तर तू आपल्या राज्यातल्या या सरोवरात कीडा कर. परंतु तू राजवाड्या-बाहेर किंवा राजधानीच्या बाहेर कोठेही जाता कामा नये.’

परंतु राजकन्येने बुर गंगेकाठी बिहार करणे सोडले नाही. म्हणून राजाने राज-कन्येच्या रक्षणार्थ सशस्त्र सैनिकांना नेमले. ती मला व इतर सखींना बरोबर घेऊन गंगाकाठी दररोज हिंडत राहिली. एके दिवशी आम्ही सर्व नित्याप्रमाणे या प्रदेशात आलो. आमच्या आघी रती अप्सरांना बरोबर घेऊन येथे आली होती. आणि जलक्रीडा करीत होती. माझी मैत्रीण त्याच्या बरोबर जलक्रीडेत मग्न झाली.

इतक्यात कालकेतू नावाचा राजक सैन्यासह तेथे आला. तो माझी हवी एकावली तिच्या जवळ तिला पळवून नेण्याच्या हेतूने आला. त्याला पाहून मी मोठयाने ओरवले-‘राक्षस येतो आहे!’

माझ्या मैत्रिणीने मागे पळून पाहिलेच नाही आणि ती राक्षसाला पाहून पळू लागली आणि आम्ही सखींमध्ये मिसळून दिसेनाची झाली. कालकेतू राक्षसाने आमच्या रक्षणार्थ जे सैनिक आले होते त्यांना आपल्या मदने ठार केले. माझी मैत्रीण हाबळून जाऊन रडू लागली. मी राक्षसाने पाप घेऊन पुष्कळ विनवण्या केल्या-‘‘तू मला घेऊन जा, माझ्या मैत्रिणीला सोड!’’ परंतु त्याने माझ्या बोलण्याकडे लक्षच दिले नाही आणि राजकन्येला घेऊन पळून गेल्या. मी रडत रडत त्याच्या पाठोपाठ गेले. मला पाहून एकावलीला हायसे वाटले. ती मला मिठी मारून रडू लागली. तेव्हा कालकेतू आपली राजधानी दाखवून म्हणाला-‘‘माझी

बांदोप

माझ्यादी लहानाळी माण्य व्हायला माग तिला सांग की ती माझ्या राज्याची अधिकाऱिणी होईल. मी तिचा एक दास म्हणून राहोईन आणि तिच्या प्रत्येक आज्ञेचे पालन करीन."

मी त्याला साक्ष सांगत टाकले—"तुझ्या डबळेप्रमाणे करणे मला शक्य नाही. म्हणून तूच तिचे मन बळवण्याचा यत्न करून घ्या." तेव्हा तो माझ्या सखीचा म्हणाला—"मी तुझा दास आहे. माझ्यावर अनुपम कर तुझे हे पौवन घाबरत नाही, हे देखील लक्षात असू दे!"

माझी सखी त्याला म्हणाली—"माझ्या बहिणाची एका राजकुमाराशी माझा विवाह करून घ्यायचे योजले आहे. मी हे रूप नावाच्या राजकुमाराला मत्ताने वरले आहे. तेव्हा मी आणखी कोणाशी विवाह करी काय करणार? मुलीची मातापिता ठरवितील त्या मुलाचीच विवाह करावयाचा असतो त्या स्वतंत्र नसताने."

"तरी दुष्ट राक्षस आपला हट्ट मोडायला तयार नव्हता त्याची राजधानी पाताळात आहे व मंगराच्या रक्षणार्थ राक्षस सैन्य रात्रंदिवस पाहारा देत आहे, तेथे कोणाला प्रवेश मिळणे शक्य नाही."

यशोवतीच्या तोंडी सवे वृत्तांत ऐकून एकवीर म्हणाला—"राक्षसाने तुला व तुझ्या

सखीला एका महाकांत नगराकडेत ठेवले होते, तर तू बाहेर कशी काय आलीस? तू म्हणालीस की तुझ्या सखीने हे रूप आ मत्ताने वरले आहे. माझ्या शिष्या इतर कोणी हे रूप नावाची व्यक्ती नाहीत. माझ्याशेच विवाह करून घेण्याच्या हेतूनेच का राजाने या मुलीला आपल्या पोटी जन्म दिला? निःसंकोच तू सवे गोष्टी सांग, म्हणजे मी त्या राक्षसाचा वध करून तुझ्या सखीला सोडवीन. तेथपर्यंत जाण्याचा मार्ग तूच दाखव. राजकन्येचे अपहरण कालकेतु राक्षसाने केले आहे. हो गोष्ट राजाला माहीत आहे का? ते कळल्यावर तो तिला सोडविण्याचा यत्न करण्याचे सोडून स्वस्थ बसेल का? की तो असमर्थ आहे?"

यशोवती म्हणाली—"लहानपणी एका सिद्ध पुरुषाने मला एक मंत्र शिकविला होता. मी राक्षसांच्या राजधानीत असता मला त्या मंत्राची आठवण झाली. मी सुटका मिळेल या हेतूने त्या मंत्राचा जप करून देवाला आळविले. तेव्हा देवीने लाल वस्त्र धारण करून स्वप्नांत दर्शन दिले व म्हणाली—"तू लगेच ऊठ आणि पांयेकाठी जा. तुला राक्षसाचे भय वाढवण्याची गरज नाही. तेवें माझा भवन हे रूप हुळा भेटेल. तो तुला भेटल्यावर राक्षसाचा वध करील आणि एकावलीला सोडवील.

त्यानंतर तू त्याचे लग्न करून दे." असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

"मी स्वप्नावुन जागी होऊन एका बलीला ते सवे सांगितले. तिला फार आनंद झाला. जसा तन्हेने मी त्या पराजयतीच्या कुपेने येथे आले."

एकवीर म्हणाला—"लक्ष्मी माझी आई आहे. मोच तो हे रूप. मला एकवीर म्हणूनही ओळखतात. तुझ्या सखीने मी उपेयार्थाने ते रूप माझे मन हरवले आहे. तू म्हणालीस की तिचे माझ्यावर प्रेम आहे, तेव्हाच मी तिचा दास झालो. तुझ्या व्हणातून मीक्या मुक्त होईन, मला कळत नाही. तुझ्या सखीजवळ कसे पोचावयाचे?" एकवीरने विचारले.

राजधानी इराच्या अमरावतीपेक्षा कोणत्याही तन्हेने कमी नाही. तू आपल्या सखीला घोर दे. मी तिचा दास होऊन आनंदाने तिची सेवा करीन." आ शब्दात मला समजवून सांगून त्याने मला सुद्धा रथात बसवून घेतले आणि आपल्या राजधानीच्या दिशेने निघाला. तेथे त्याने एका संगमरमरी दागाच्या महाकांत आसची राहण्याची व्यवस्था केली. त्याने त्या महाकांत्या चारसवाजूला सगळे राक्षसांचा पाहारा ठेवला.

कालकेतु तुझ्या दिवशी आमच्या महाकांत आला व मला म्हणाला—"तू काय वाटेने ते करून आणत्या सखीला

"राजा! मी आपल्याला एक मंत्र सांगते. त्या मंत्राच्या बळाने आपल्याला राजासाच्या राजधानीत निविघ्न प्रवेश मिळेल. आपण कालकैतू राजासाचा वध करून एकावलीला सोडवून घेऊन या." असे सांगून यशोवतीने एकवीरला 'क्लिक क्लिक' नावाचा मंत्र शिकविला. त्या मंत्रबळाने एकवीर यशोवतीसह सैन्य राजासाच्या राजधानीत दाखल झाला. दूतांकरवी राजासाला मोठे सैन्य राजधानीत आल्याचे कळले.

ते कळल्यावर कालकैतू संतापला तो एकावलीला जाऊन म्हणाला—"हे पहा, सैन्य घेऊन येणारी व्यक्ती तुझे वडील असतील तर मी माझेरा जाऊन त्यांचे स्वागत करीन. कोणी दुसरा असेल तर तत्क्षण त्याचा वध करीन. कोण आहे तो, सांग!"

"मी तर तुझ्या कैदेत आहे. कोण आला आहे हे मला कसे कळणार? एवढे मात्र मी निविघ्न सांगते की आलेली व्यक्ती भाई वडील नाहीत की भाऊ नाहीत. कोणी असो, पण ती शक्तिवाली

व्यक्ती कां बरे येत असावी. मलाच कळत नाही." एकावली म्हणाली.

इतक्यात दूतांनी घेऊन कालकैतूला युद्धाला तयार व्हायला सांगितले. कालकैतू त्यात बसून बुडाला निघाला. एकवीर घोड्यावर बसून कालकैतूची युद्धाला तयार होऊन समोर आला. दोघांचे द्वंद सुरू झाले. लवकरच कालकैतू एकवीरच्या तलवारीचा वार लागल्याने घरातीर्थी पडला. त्याचे सैन्य सैराबैरा पळु लागले.

यशोवतीने एकावलीला भेटून ती शुभ-वाता कळविली. तंतर दोघी एकवीरच्या झिजिरात जाऊन त्याला भेटल्या. तंतर सचें मिळून एकावलीच्या पिण्याच्या राजधानीत गेले. तेथे एकावली व एकवीर यांचा विवाह धाटाभाटाने पार पडला. एकवीरने सारस्वतीक आपल्या राजधानीत जाऊन राज्यकारभार हाती घेतला.

एकावीरचा मुलगा कुतवीर झाला. कुतवीरच्या मुलाचे नाव कान्तवीर झाले. अशा तऱ्हेने द्वंद्वप्रवशाची बुद्धी झाली.

पुरुषजातीची वैरीण

प्राचीन काळीं विजय नामक राजाला रत्नावली नावाची मुलगी होती. ती लहान मुलगी होती तेव्हा तिची आई तिला एक गोष्ट सांगे. ती गोष्ट अशी:

"एका जंगलात रानटी कबूतरांचे एक जोडपे रहात असे. पुढील दिवसांनी त्यांना चार पिले झाली. एकदा जंगलाला आग लागली. पिलेना उडून जाता आले नाही, म्हणून ती आगीत होरपळून मेली. ते पाहून मादोला फार वाईट वाटले. पिले मेली आतांमी तरी जिवंत कशाला राहू? आगीत उडी टाकून जीव देते.

"नरकवृतरगुढा जीव वायला निघाले परंतु वाटेत म्हणाले—"आत्महत्या करण्यात अहाणपरण नाही. आपण जिवंत राहिली तर आपल्याला पुन्हा पिले होतील आपणच जीव दिला तर पिलं होणेच शक्य नाही!"

"हे काय बोलणे झाले? तुझा पिल मेल्याच थोडेगुढा दुख वाटल नाही पटत तू म्हणतोस ते!" असे सांगून मादी कबूतर एकटी आगात उडी टाकून मेली. म्हणून जगात वाटेत त्याच्यावर विश्वास करायचा, पुरुषांचे कधी करू नये!"

ती गोष्ट ऐकल्यावर राजकन्येने दाईला विचारले—"मेलेल्या मादीचे काय झाले?" वाई रिपत करून म्हणाली—"सोय मादी आमच्या महाराजांच्या बाट्यात राजकन्या म्हणून जन्मली." असे म्हणत तिने राजकन्येच्या कपाळाचा मुका पेलला.

पुढे काही दिवसांनी ती वाई मरण पावली कबूतरांच्या बोळीतले पुरुषांवर विश्वास करू नये हे तात्पर्य राजकुमारी समजली नाही.

राजकन्या एकदां आपल्या वडिलांना म्हणाली—"बाबा माझ्यासाठी राजांघांमात

एक कुटी बांधून वा. तीत फक्त मी व माझ्या मैत्रिणी राहतील. अश्विनी उद्यानात कोणत्याही पुष्पाला प्रवेश मिळणार नाही यासाठी कडक पाहण्याची व्यवस्था करा."

"मुली, वग, हे कां? मी उद्यां परवांच तुझ्या स्वयंवराची तयारी करतो आहे." राजा म्हणाला.

"बाबा! या जन्मात तर नाहीच, सहस्र वंश मिळाले तरी मी लग्न करणार नाही!" राजकन्या म्हणाली.

आणखी काही दिवस लोटले. दूर देशात राहणारा एक राजकुमार आणि मंत्र्याचा मुलगा त्या गावी आले. रत्नावलीच्या कुटीच्या खारीवाजूची कुलझाडे पाहून व

त्यात थोडा वेळ विषांती घ्यायचे ठरवून त्या उद्यानात दोघे शिरले.

त्याच वेळी एक दाई तेथे जोरबत घावत आली—"निघा बाहेर, या उद्यानात पुष्पांना प्रवेश करण्यास मनाई आहे. तुम्ही परदेशी दिसतां आहां. ही कुटी आमच्या राजकन्येची आहे. येथे कोणी पुष्प आला तर आमचे महाराज त्याला कडक शिक्षा करतील!"

"आम्ही तुझ्या राजकन्येला पळवून न्यायला का आलो आहो?" राजकुमाराने विचारले.

"आमच्या राजकन्येला पुष्पांची सावली मुढा खपत नाही, समजले? चालते व्हा, लवकर!" दाई म्हणाली.

तेव्हा दोघे बाहेरच्या बाहेर आले. राजकुमार म्हणाला—"मित्रा, माझे मन मला सांगते आहे की पुष्पजातीच्या ह्या वैरिणीशीच लग्न कर. त्यासाठी उपाय काय, सांग!"

"कदाचित ती कुरूप असेल! मी विचार-पूस करतो!" मंत्र्याचा मुलगा म्हणाला.

त्यानंतर दोघे राजधानीत गेले आणि एका खाणावळीत उतरले. मंत्र्याच्या मुलाने खाणावळीच्या मालकीणीला विचारले—

"बाजी, तुमच्या देशाची राजकन्या पुष्पांची वैरिणी आहे म्हण! ती कुरूप असली पाहिजे?"

"नाही रे, बाबा! आमची राजकन्या रूपवती आहे!" खाणावळीची मालकीण म्हणाली

"अग पुष्पांचा एवढा वेष कां करते ती?" मंत्र्याच्या मुलाने विचारले.

"मुला, ते एक फार मोठे गुपित आहे! रत्नावली पूर्वजन्मी म्हणे, मावी कबूतर होती. पुष्कळ काळ लोटल्यावर तिला पिले झाली. तेव्हा अरण्यात आग लागली व त्यात सर्व पिले भस्म झाली. तेव्हा मावी व नर कबूतरांनी आत्महत्या करण्याचे ठरविले. परंतु ऐनवेळी म्हणे नर कोठेतरी पळून गेला. मावी आगीत जीव देऊन शरण पावली आणि आमच्या महाराजाच्या पीढी जन्मली." खाणावळीच्या मालकीणीने सर्व गुपित उघड सांगून टाकले.

"अजो, परंतु हे सर्व गुपित कसे कळले?" मंत्र्याच्या मुलाने विचारले.

"मुला, रत्नावलीला पूर्वजन्माची चांगली आठवण आहे!" मालकीण म्हणाली.

"अस्स होय!" असे म्हणत मंत्र्याच्या मुलाने मनात एक युक्ती योजली.

दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच दोघे खाणावळीच्या मालकीणीचा निरोप घेऊन निघाले. ते राजधानीच्या बाहेर वेले. तेथे वेष पालटून पुन्हा त्यांनी गावात प्रवेश केला. ते शरद राजाच्या दरबारात गेले.

"कोण तुम्ही दोघे? कोठून आलात?" राजाने त्यांना विचारले.

मंत्र्याचा मुलगा म्हणाला—"महाराज, नाम्ही दोघे नेपाळचे राहणारे आहो. हे माझे मुख्य. इंद्रजाल विद्येत याची बरोबरी जगात कोणाला करता येणार नाही. हे जलस्तंभन, वायुस्तंभन, अग्निस्तंभन इत्यादि विद्यांचे प्रदर्शन करतील. वाळवंटांत दाट अरण्यांची सृष्टी हे करतात. वाळवंटा सुटांना फुले फळे आलेली दाखवू शकतात. आपण यांच्या विद्येची परीक्षा करून घ्यावी!"

राजा म्हणाला—"ठीक, आम्ही या प्रदर्शनाची व्यवस्था उद्यानातील कुटीसमोर करतो. राजकन्येला मुढा ते पाहता येईल."